

Темні алеї (обрані твори)

Іван Бунін

До зібрання обраних творів зі збірки Івана Буніна "Темні алеї" увійшли сім творів в сучасному українському перекладі Олександра Грязнова, а саме: Темні алеї, Руся, В Парижі, Галя Ганська, Генріх, Ворон, Весною, в Іудеї

ТЕМНІ АЛЕЇ

У холодну осінню негоду, на одній з великих тульських доріг, залитій дощами і порізаній багатьма чорними коліями, до довгої дерев'яної будівлі, на одній половині якої була казенна поштова станція, а в іншій приватна світлиця, де можна було відпочити або заночувати, пообідати або замовити самовар, підкотив закиданий грязюкою тарантас з наполовину піднятим верхом, трійка досить простих коней з підв'язаними від слюти хвостами. На козлах тарантаса сидів міцний мужик в туго підперезаному сіряку, серйозний і темнолиций, з рідкою смоляною бородою, схожий на старовинного розбійника, а в тарантасі – стрункий старик-військовий у великому кашкеті і в миколаївській сірій шинелі з бобровим стоячим коміром, ще чорнобровий, але з білими вусами, які з'єднувались з такими ж бакенбардами; підборіддя у нього було поголене і вся зовнішність мала ту схожість з Олександром II, яка була дуже поширена серед військових у пору його царювання; погляд був також запитальний, строгий і разом з тим стомлений.

Коли коні стали, він викинув з тарантаса ногу у військовому чоботі з рівною халявою і, притримуючи руками в замшевих рукавичках поли шинелі, вибіг на ганок будівлі.

— Ліворуч, ваше превосходительство, — грубо крикнув з козел кучер, і він, злегка нахилившись на порозі через свій високий зріст, увійшов у сіни, потім у світлицю ліворуч.

У світлиці було тепло, сухо і охайно: новий, золотистий образ у лівому кутку, під ним укритий чистою полотняною скатертиною стіл, за столом чисто вимиті лавки; кухонна піч, що займала дальній правий кут, біліла свіжою крейдою; ближче стояло щось на зразок тахти, покритої рябими попонами, яка упиралася в бік печі; з-за півної заслінки солодко пахло щами – розвареною капустою, яловичиною і лавровим листом.

Прийжджий скинув на лавку шинель і виявився ще стрункішим в одному мундирі і в довгих чоботах, потім зняв рукавички і кашкет і зі стомленим виглядом провів блідою худою рукою по голові – сиве волосся його з начісами на скронях до кутів очей злегка кучерявилося, красиве видовжене обличчя з темними очима зберігало подекуди дрібні сліди віспи. У світлиці нікого не було, і він неприязно крикнув, відкривши двері в сіни:

— Гей, хто там!

Негайно по тому в світлицю ввійшла темноволоса, теж чорноброва і теж ще гарна не за віком жінка, схожа на літню циганку, з темним пушком на верхній губі та уздовж щік, легка на ходу, але повна, з великими грудьми під червоною кофтиною, з

трикутним, як у гуски, животом під чорною вовняною спідницею.

— Ласкаво просимо, ваше превосходительство, — сказала вона. — Поїсти зволите чи самовар накажете?

Приїжджий мигцем глянув на її округлі плечі і на легкі ноги в червоних поношених татарських черевиках і уривчасто, неуважно відповів:

— Самовар. Господиня тут чи служиш?

— Господиня, ваше превосходительство.

— Сама, значить, тримаєш?

— Так точно. Сама.

— Чому ж так? Певне, вдова, що сама ведеш справу?

— Не вдова, ваше превосходительство, а треба ж чимось жити. І хазяйнувати я люблю.

— Так, так. Це добре. І як чисто, приємно у тебе.

Жінка весь час допитливо дивилася на нього, злегка мружачись.

— І чистоту люблю, — відповіла вона. — Адже при панах виросла, як не вміти пристойно себе тримати, Миколо Олексійовичу.

Він швидко випростався, розкрив очі і почервонів:

— Надіє! Ти? — сказав він квапливо.

— Я, Миколо Олексійовичу, — відповіла вона.

— Боже мій, боже мій! — сказав він, сідаючи на лаву і прямо дивлячись на неї. — Хто б міг подумати! Скільки років ми не бачились? Років тридцять п'ять?

— Тридцять, Миколо Олексійовичу. Мені зараз сорок вісім, а вам під шістдесят, думаю?

— Близько до цього... Боже мій, як дивно!

— Що дивно, пане?

— Та все, все... Як ти не розумієш!

Втома і неуважність його зникли, він встав і рішуче почав ходити по світлиці, дивлячись у підлогу. Потім зупинився і, червоніючи крізь сивину, став говорити:

— Нічого не знаю про тебе відтоді. Як ти сюди потрапила? Чому не залишилась при панах?

— Мені пани невдовзі після вас вільну дали.

— А де жила потім?

— Довго розповідати, пане.

— Заміжньою, кажеш, не була?

— Ні, не була.

— Чому? При такій красі, яку ти мала?

— Не могла я цього зробити.

— Чому ж не могла? Що ти хочеш сказати?

— Що тут пояснювати. Мабуть, пам'ятаєте, як я вас любила?

Він почервонів до сліз і, насупившись, продовжив крокувати.

— Все минає, мій друже, — пробурмотів він. — Любов, молодість, все, все. Історія

вульгарна, звичайна. З роками все минає. Як це сказано в книзі Іова? "Як про воду, що протекла, будеш згадувати".

— Що кому бог дає, Миколо Олексійовичу. Молодість у кожного минає, а любов – інша справа.

Він підвів голову і, зупинившись, болісно посміхнувся:

— Адже не могла ти любити мене весь вік!

— Значить, могла. Скільки не минало часу, все одним жила. Знала, що давно вас немає колишнього, що для вас ніби нічого і не було, а ось... Пізно тепер докоряти, але ж, справді, дуже безсердечно ви мене кинули, — скільки раз я хотіла руки на себе накласти від образи від одної, вже не кажучи про все інше. Адже був час, Миколо Олексійовичу, коли я вас Миколенькою звала, а ви мене", – пам'ятаєте як? І все вірші мені зволили читати про всякі "темні алеї", — додала вона з недоброю посмішкою.

— Ах, яка гарна ти була! – сказав він, хитаючи головою. – Яка гаряча, яка прекрасна! Який стан, які очі! Пам'ятаєш, як на тебе всі задивлялися?

— Пам'ятаю, пане. Були і ви відмінно гарним. І це ж вам я віддала свою красу, свою гарячку. Як же можна таке забути.

— А! Все минає, все забувається.

— Все минає, та не все забувається.

— Іди, — сказав він, відвертаючись і підходячи до вікна. – Іди, будь ласка.

І, витягнувши хустку і притиснувши її до очей, поспіхом додав:

— Лиш би бог мене пробачив. А ти, видно, пробачила.

Вона підійшла до дверей і призупинилася:

— Ні, Миколо Олексійовичу, не пробачила. Якщо вже розмова торкнулася до наших почуттів, скажу прямо: пробачити я вас ніколи не могла. Як не було у мене нічого дорожчого за вас на світі в ту пору, так і потім не було. Тому-то і пробачити мені вас не можна. Ну, та що згадувати, мертвих з цвинтаря не носять.

— Так, так, ні до чого, накажи подавати коней, — відповів він, відходячи від вікна вже із суворим обличчям. – Одне тобі скажу: ніколи я не був щасливим у житті, не думай, будь ласка. Вибач, що, можливо, зачіпаю твоє самолюбство, але скажу відверто – дружину я без пам'яті любив. А зрадила, кинула мене ще образливіше, ніж я тебе. Сина обожнював – поки ріс, яких тільки надій на нього не покладав! А вийшов негідник, марнотрат, нахаба, без серця, без честі, без совісті. Втім, все це також звичайнісінька вульгарна історія. Будь здорова, милий друже. Думаю, що і я у тобі втратив найдорожче, що мав у житті.

Вона підійшла і поцілувала у нього руку, він поцілував у неї.

— Накажи подавати...

Коли поїхали далі, він похмуро думав: "Так, яка чарівна була! Дивовижно прекрасна!" З соромом згадував свої останні слова і те, що поцілував у неї руку, і відразу ж засоромився свого сорому. "Хіба не правда, що вона дала мені найкращі хвилини життя?"

До заходу проглянуло бліде сонце. Кучер гнав риссю, все змінюючи чорні колії,

вибираючи менш брудні, і теж про щось думав. Нарешті, промовив із серйозною грубістю:

— А вона, ваше превосходительство, все дивилась у вікно, як ми від'їжджали. Напевне, давно знаєте її?

— Давно, Климе.

— Баба - розуму палата. І все, кажуть, багатіє. Гроші в ріст дає.

— Це нічого не значить.

— Як не значить? Кому ж не хочеться краще пожити! Якщо із совістю давати, то поганого мало. І вона, кажуть, справедлива на це. Але крута! Якщо не віддав вчасно - нарікай на себе.

— Так, так, нарікай на себе... Піджени, будь ласка, щоб ми не запізнились до поїзда...

Низьке сонце жовто світило на порожні поля, коні рівно брехали калюжами. Здвинувши чорні брови, він дивився на підкови, що миготіли, і думав:

— Так, нарікай на себе. Так, звичайно, кращі хвилини. І не кращі, а істинно чарівні. "Під ганком кущ шипшини цвів, стояли темних лип алеї..." Але, боже мій, що ж було би далі? Що, якби я не кинув її? Які дурниці! Ця ж таки Надія — не власниця заїжджої світлиці, а моя дружина, господиня мого петербурзького дому, мати моїх дітей?

І, закриваючи очі, хитав головою.

20.10.38

РУСЯ

Десь біля одинадцятої вечора швидкий поїзд Москва-Севастополь зупинився на маленькій станції за Подольском, де він не мав зупинятись, і чогось чекав на другій колії. У поїзді, до опущеного вікна вагону першого класу, підійшли пан і пані. Через рейки переходив кондуктор з червоним ліхтарем у опущеній руці, і пані спитала:

— Послухайте. Чому ми стоїмо?

Кондуктор відповів, що запізнюється зустрічний кур'єрський. На станції було темно і печально. Давно настали сутінки, але на заході, за станцією, за чорними лісистими полями, все ще мертвотно світила довга літня московська зоря. У вікно волого пахло болотом. У тиші звідкись долинав рівномірний і теж нібито вологий скрип дергача.

Він оберся на вікно, вона на його плече.

— Якось я жив у цій місцевості на канікулах, — сказав він. — Був репетитором в одній дачній садибі, верст за п'ять звідси. Нудна місцевість. Дрібний ліс, сороки, комарі і бабки. Ніде ніякого краєвиду. В садибі милуватися горизонтом було можливо лише з мезоніну. Будинок, звичайно, в російському дачному стилі і дуже занедбаний, — власники були люди збіднілі, — за будинком щось на кшталт саду, за садом чи то озеро, чи то болото, що заросло кугою і лататтям, і неодмінна плоскодонка біля грузького берега.

— І, звичайно, нудьгуюча дачна дівиця, яку ти катав по цьому болоту.

— Так, все, як належить. Тільки дівиця зовсім не нудьгувала. Катав я її переважно ночами, і було це навіть поетично. На заході небо всю ніч зеленкувате, прозоре, і там,

на горизонті, ось як зараз, все щось тліє і тліє... Весло знайшлося тільки одне і те схоже на лопату, і я гріб ним, як дикун, — то праворуч, то ліворуч. На протилежному березі було темно від дрібного лісу, та за ним усю ніч стояло це дивне напівсвітло. І всюди незбагненна тиша — тільки комарі сурмлять і бабки літають. Ніколи не думав, що вони літають вночі, — виявилось, що чомусь літають. Просто страшно.

Зашумів нарешті зустрічний поїзд, налетів з гуркотом і вітром, злившись в одну золоту смугу освітлених вікон, і пронісся мимо. Вагон відразу рушив. Провідник зайшов у купе, освітив його і став готувати постелі.

— Ну і що ж у вас з цією дівцею було? Справжній роман? Ти чомусь ніколи не розповідав мені про неї. Яка вона була?

— Худа, висока. Носила жовтий ситцевий сарафан і селянські чуньки на босу ногу, плетені із якоїсь різнокольорової шерсті.

— Теж, значить, у російському стилі?

— Думаю, що більш за все у стилі бідності. Ні в що одягнутися, от і сарафан. Крім того вона була художниця, навчалась у Строганівському училищі живопису. Та вона й сама була живописна, навіть іконописна. Довга чорна коса на спині, смагляве обличчя з маленькими темними родимками, вузький прямий ніс, чорні очі, чорні брови... Волосся сухе і жорстке, злегка кучерявилося. Все це, при жовтому сарафані і білих рукавах сорочки, виглядало дуже красиво. Щиколотки і початок ступні в чуньках — все сухе, з виступаючими під тонкою смуглою шкірою кістками.

— Я знаю цей тип. У мене на курсах така подруга була. Істеричка, напевне.

— Можливо. Тим більше, що лицем була схожа на матір, а мати, родом якась княжна зі східною кров'ю, страждала чимось подібним до чорної меланхолії. Виходила тільки до столу. Вийде, сяде і мовчить, покашлює, не підіймаючи очей, і все перекладає то ніж, то виделку. Якщо ж раптом заговорить, то так несподівано і голосно, що здригнешся.

— А батько?

— Теж мовчазний і сухий, високий; військовий у відставці. Простим і милим був тільки їх хлопчик, якого я репетирував.

Провідник вийшов із купе, сказав, що постелі готові, і побажав на добраніч.

— А як її звали?

— Руся.

— Це що ж за ім'я?

— Дуже просте — Маруся.

— Ну то що ж, ти був дуже закоханий в неї?

— Звичайно, здавалось, що жахливо.

— А вона?

Він помовчав і сухо відповів:

— Напевне, і їй так здавалось. Але ходімо спати. Я жахливо стомився за день.

— Дуже мило! Тільки дарма зацікавив. Ну, розкажи хоч у двох словах, чим і як ваш роман закінчився.

— Та нічим. Поїхав і справі кінець.

— Чому ж ти не женився на ній?

— Очевидно, відчув, що зустріну тебе.

— Ні, серйозно?

— Ну, тому, що я застрелився, а вона закололась кинджалом...

І, вмившись та почистивши зуби, вони зачинились у тісноті купе, роздяглись і з дорожньою відрадою лягли під свіже глянцевате полотно простирадл і на такі ж подушки, що все сповзали з високого узголів'я.

Синьо-лілове вічко над дверима тихо поглядало у темряву. Вона скоро заснула, він не спав, лежав, палив і подумки дивився у те літо...

На тілі у неї теж було багато маленьких темних родимок – ця особливість була привабливою. Через те, що вона ходила у м'якому взутті, без каблуків, все тіло її хвилювалося під жовтим сарафаном. Сарафан був широкий, легкий, і в ньому так вільно було її довгому дівочому тілу. Якось вона замочила у дощ ноги, вбігла із саду у вітальню, і він кинувся роззувати і цілувати її мокрі вузькі ступні – подібного щастя не було за все його життя. Свіжий пахучий дощ шумів усе швидше і густіше за відкритими на балкон дверима, у потемнілому будинку всі спали після обіду – і як страшно злякав його і її якийсь чорний з металево-зеленим відтінком півень у великій вогненній короні, що раптом теж вбіг із саду зі стуком кігтиків по підлозі в ту найгарячішу хвилину, коли вони забули про будь-яку обережність. Побачивши, як вони скочили з дивана, він похапцем і зігнувшись, ніби із делікатності, побіг назад під дощ з опущеним блискучим хвостом...

Спочатку вона все приглядалась до нього; коли він звертався до неї, темно червоніла і відповідала насмішкуватим бурмотінням; за столом часто зачіпала його, голосно звертаючись до батька:

— Не пригощайте його, тато, даремно. Він вареників не любить. Втім, він і холодильник не любить, і локшини не любить, і кисляк зневажає, і сир ненавидить.

Кожен ранок він був зайнятий з хлопчиком, вона по хазяйству – весь дім був на ній. Обідали о першій, і після обіду вона йшла до себе у мезонін або, якщо не було дощу, в сад, де стояв під березою її мольберт, і, відганяючи комарів, писала з натури. Потім стала виходити на балкон, де він після обіду сидів з книгою у косому очеретяному кріслі, стояла, заклавши руки за спину, і поглядала на нього з невизначеною посмішкою:

— Чи можна дізнатись, які премудрості ви зволите студіювати?

— Історію французької революції.

— Ах, боже мій! Я і не знала, що у нас в домі виявився революціонер!

— А що ж ви свій живопис закинули?

— От-от і зовсім кину. Переконалася у своїй бездарності.

— А ви покажіть мені що-небудь з ваших робіт.

— А ви думаєте, що ви хоч трохи розумієтесь на живописі?

— Ви дуже гонорові.

— Є такий гріх...

Нарешті якось запропонувала йому покататися по озеру, раптом рішуче сказала:

— Здається, дощовий період у наших тропічних місцях закінчився. Давайте розважатися. Душогубка наша, правда, досить гнила і з дірявим дном, та ми з Петриком усі дірки заткнули кугою...

День був гарячий, парило, прибережні трави, поцятковані жовтими квіточками курячої сліпоти, були душно нагріті вологим теплом, і над ними низько тріпотіли незчисленні блідо-зелені метелики.

Він засвоїв собі її постійний насмішкуватий тон і, підходячи до човна, сказав:

— Нарешті ви поблажливо поставились до мене!

— Нарешті ви зібрались із думками, щоб відповісти мені! – задиристо відповіла вона і стрибнула на ніс човна, розлякавши жаб, які з усіх боків шубовснули у воду, та раптом дико вискнула і підхопила сарафан аж до колін, тупаючи ногами:

— Вуж! Вуж!

Він мигцем побачив блискучу смаглявість її голих ніг, швидко схопив весло, вдарив ним вужа, що звивався на дні човна і, підчепивши його, відкинув далеко у воду.

Вона була бліда якоюсь індуською блідістю, родимки на її обличчі стали темніші, чорнота волосся і очей ніби ще чорніша. Вона полегшено видихнула:

— Ох, яка гидота! Недарма російською слово жах (ужас) походить від вужа. Вони у нас тут усюди, і в саду, і під будинком... І Петрик, уявляєте, бере їх до рук!

Вперше заговорила вона з ним просто, і вперше вони глянули прямо один одному в очі.

— Та який ви молодець! Як ви його здорово стукнули!

Вона зовсім прийшла до тями, посміхнулась і, перебігши з носа на корму, весело сіла. У своєму переляку вона вразила його красою, тепер він з ніжністю подумав: так, вона зовсім ще дівчисько! Та, зробивши байдужий вигляд, заклопотано переступив у човен і, упираючись веслом у грузьке дно, повернув його вперед носом і потягнув до спутаної гущавини підводних трав на зелені щітки куги і розквітле латаття, що вкривали все попереду суцільним шаром свого товстого, круглого листя, вивів його на воду і сів на лавку посередині, загрибаючи праворуч і ліворуч.

— Правда гарно? – крикнула вона.

— Дуже! – відповів він, знімаючи кашкет, і обернувся до неї: — Будьте люб'язні покласти біля себе, а то я скину його у ці ночви, які, пробачте, все ж таки протікають і повні п'явок.

Вона поклала кашкет собі на коліна.

— Та не турбуйтеся, киньте куди попало.

Вона притисла кашкет до грудей:

— Ні, я його буду берегти!

У нього знову ніжно затремтіло серце, та він знову відвернувся і став посилено запускати весло у воду, що виблискувала серед куги і латаття.

До лиця і рук липнули комарі, навкруг все сліпило теплим сріблом: розпарене

повітря, тремтяче сонячне світло, кучерява білизна хмарок, що м'яко сяяли в небі і у прогалинах води серед островів із куги і латаття; всюди було так мілко, що видно було дно з підводними травами, але воно якось не заважало тій бездонній глибині, в яку відходило зображення неба і хмарок. Раптом вона знову вискнула – човен повалився набік: вона сунула з корми руку в воду і, спіймавши стебло латаття так рвонула його до себе, що завалилась разом з човном – він ледве встиг скочити і спіймати її за пахви. Вона зареготіла і, впавши на корму спиною, бризнула з мокрої руки прямо йому в очі. Тоді він знову схопив її і, не розуміючи, що робить, поцілував у губи, що сміялись. Вона швидко обняла його за шию і невміло поцілувала у щоку...

З того часу вони почали плавати ночами. На другий день вона викликала його по обіді в сад і спитала:

— Ти мене любиш?

Він гаряче відповів пам'ятаючи вчорашні поцілунки в човні:

— З першого дня нашої зустрічі!

— І я, — сказала вона. – Ні, спочатку ненавиділа – мені здавалось, що ти зовсім не помічаєш мене. Та, слава богу, все це вже в минулому. Сьогодні ввечері, як всі уляжуться, іди знову туди і чекай на мене. Тільки вийди з дому якомога обережніше – мама слідкує за кожним моїм кроком, ревнива до безуму.

Вночі вона прийшла на берег з пледом на руці. Від радості він зустрів її розгублено, тільки спитав:

— А плед навіщо?

— Який дурненький! Нам же буде холодно. Ну, швидше сідай і гребі до того берега...

Всю дорогу вони мовчали. Коли підпливли до лісу на тому боці, вона сказала:

— Ну от. Тепер іди до мене. Де плед? Ах, він піді мною. Прикрий мене, я замерзла, і сідай. Ось так... Ні, почекай, вчора ми цілувались якось безтолково, тепер я спочатку поцілую тебе, тільки тихо, тихо. А ти обніми мене... всюди...

Під сарафаном у неї була тільки сорочка. Вона ніжно, ледь торкаючись, цілувала його у краї губ. Він, із запамороченою головою, кинув її на корму. Вона несамовито обняла його...

Полежавши у знеможі, вона трохи підійнялась і з посмішкою щасливої втоми і ще не стихлого болю сказала:

— Тепер ми чоловік і дружина. Мама каже, що вона не переживе мого заміжжя, та я зараз не хочу про це думати... Знаєш, я хочу скупатися, страшенно люблю ночами...

Вона роздягнулась через голову, забіліла в сутінках усім своїм довгим тілом і стала обв'язувати голову косою, піднявши руки, показуючи темні пахви і підняті груди, не соромлячись своєї наготи і темного миска під животом. Обв'язавши, швидко поцілувала його, скочила на ноги, плиском упала в воду, закинувши голову назад, і гучно забила ногами.

Потім він, поспішаючи, допоміг їй одягнутися і закутатися в плед. В сутінках казково були видні її чорні очі і чорне волосся, обв'язане косою. Він більше не смів

торкатися її, тільки цілував її руки і мовчав від нестерпного щастя. Все здавалось, що хтось є у темряві прибережного лісу, що мовчки тлів де-не-де світляками, — стоїть і слухає. Іноді там щось обережно шаруділо. Вона піднімала голову:

— Чекай, що це?

— Не бійся, це, певно, жаба виповзає на берег. Або їжак у лісі...

— А якщо козерог?

— Який козерог?

— Я не знаю. Та ти тільки подумай: виходить з лісу якийсь козерог, стоїть і дивиться... Мені так добре, мені хочеться базікати страшні дурниці!

І він знову притискав до губ її руки, іноді як щось священне цілував холодні груди. Якою зовсім новою істотою стала вона для нього! І стояло і не гасло за пільмою низького лісу зеленувате напівсвітло, що слабко відбивалося вдалині у плоскій поверхні води, різко, селерою пахли росисті прибережні рослини, таємниче, благально нили невидимі комарі – і літали, літали з таким тріском над човном і далі, над цією нічною світлою водою, страшні, безсонні бабки. І все десь невідомо що шаруділо, повзло, продирилося...

Через тиждень він був обурливо, з ганьбою, приголомшений жахом раптової розлуки, вигнаний із дому.

Якось після обіду вони сиділи у вітальні і, торкаючись головами, дивились картинки у старих номерах "Ниви".

— Ти мене ще не розлюбила? – тихо питав він, роблячи вигляд, що уважно дивиться.

— Дурний. Жахливо дурний! – шепотіла вона.

Раптом почулись м'які швидкі кроки – і на порозі стала в чорному шовковому пошарпаному халаті і витертих сап'янових черевиках її божевільна мати. Чорні очі її трагічно блищали. Вона вбігла, немов на сцену, і крикнула:

— Я все зрозуміла! Я відчувала, я слідувала! Негіднику, їй не бути твоєю!

І, скинувши вгору руку в довгому рукаві, оглушливо вистрілила із старовинного пістолета, яким Петрик лякав горобців, заряджаючи його тільки порохом. Він, у диму, кинувся до неї, схопив її чіпку руку. Вона вирвалася, ударила його пістолетом в чоло, до крові розсікла йому брову, жбурнула ним у нього і, чуючи, що по дому біжать на крик і постріл, стала кричати з піною на синіх губах ще театральніше:

— Тільки через мій труп переступить вона до тебе! Якщо втече з тобою, того ж дня повішусь, кинусь із даху! Негіднику, геть з мого дому! Маріє Вікторівно, обирайте: мати чи він!

Вона прошепотіла:

— Ви, ви, мамо...

Він отямився, відкрив очі – так само неухильно, загадково, могильно дивилося на нього із чорної темряви синьо-лілове вічко над дверима, і так само неухильно рвався вперед, швидко нісся, пружинячи і розгойдуючись, вагон. Вже далеко, далеко лишився той печальний полустанок. І вже цілих двадцять років тому було все це – переліски,

сороки, болота, латаття, вужі, журавлі... Так, адже були ще й журавлі – як же він забув про них! Усе було дивне в те дивовижне літо, дивна і пара якихось журавлів, що час від часу прилітали звідкись на прибережжя болота, і те, що вони тільки її одну підпускали до себе і, вигинаючи тонкі, довгі шиї, з дуже строгою, але прихильною цікавістю дивились на неї згори, коли вона, м'яко і легко розігнавшись до них у своїх різнокольорових чуньках, раптом сідала перед ними навпочіпки, розпустивши на вологій і теплій зелені прибережжя свій жовтий сарафан, і з дитячим захватом заглядала у їх прекрасні і грізні чорні зіниці, оточені кільцем темно-сірої райдужки. Він дивився на неї і на них здаля, в бінокль, і чітко бачив їх маленькі блискучі голівки, — навіть їх кістяні ніздрі, шпари їх міцних, великих дзьобів, якими вони з одного удару вбивали вужів. Їх куці тулуби з пухнастими жмутиками хвостів були туго вкриті сталевим пір'ям, лускаті тростини ніг надміру довгі і тонкі – у одного зовсім чорні, у іншого зеленуваті. Іноді вони обоє годинами стояли на одній нозі у незрозумілій непорушності, іноді знічев'я підстрибували, розкриваючи великі крила; а то поважно прогулювались, виступали повільно, розмірено, піднімали лапи, стиснувши три їх пальці, а ставили, розсуваючи їх, як хижі кігті, і весь час хитали голівками... Втім, коли вона підбігала до них, він вже ні про що не думав і нічого не бачив – бачив тільки її розпущений сарафан, здригаючись у смертній знеможі при думці про її смугле тіло під ним, про темні родимки на ньому. А в той останній їх день, коли вони востаннє сиділи поруч у вітальні на дивані, над томом старої "Ниви", вона теж тримала в руках його кашкет, притискала його до грудей, як тоді, у човні, і говорила, зблискуючи йому в очі радісними чорно-дзеркальними очима:

— А я так люблю тебе тепер, що мені немає нічого милішого навіть цього запаху всередині кашкета, запаху твоєї голови і твого гидкого одеколону!

За Курськом, у вагоні-ресторані, коли після сніданку він пив каву з коньяком, дружина сказала йому:

— Що це ти стільки п'єш? Це вже, здається, п'ята чарка. Все ще сумуєш, згадуєш свою дачну дівицю з кістлявими ступнями?

— Сумую, сумую, — відповів він, неприємно усміхаючись. – Дачна дівиця... *Amata nobis quantum amabitur nulla*. (Кохана нами, як ніяка інша коханою не буде).

— Це на латині? Що це значить?

— Цього тобі не потрібно знати.

— Який ти грубий, — зневажливо сказала вона, зітхнувши, і стала дивитись у сонячне вікно.

27 вересня 1940

В ПАРИЖІ

Коли він був у капелюху, — ішов вулицею чи стояв у вагоні метро, — і не було видно, що його коротко стрижене червонувате волосся гостро сріблиться, за свіжістю його худого поголеного обличчя, за прямою виправкою худорлявої, високої фігури в довгому пальто, йому можна було дати не більше сорока років. Тільки світлі очі його

дивились із сухим сумом та говорив і тримався він як людина, що багато зазнала у житті. Якийсь час він орендував ферму в Провансі, наслухався дошкульних провансальських жартів і в Парижі любив іноді вставляти їх з усмішкою в свою завжди стислу мову. Багато хто знав, що іще в Константинополі його кинула дружина і що живе він відтоді з постійною раною в душі. Він ніколи і нікому не відкривав таємниці цієї рани, але іноді мимоволі натякав на неї, — неприємно жартував, якщо розмова торкалася жінок:

Rien n'est plus difficile que de reconnaitre un bon melon et une femme de bien. (Немає нічого важчого, ніж розпізнати хороший кавун або порядну жінку.)

Одного разу, у вологий паризький вечір пізньої осені він зайшов пообідати у невелику російську їдальню в одному з темних провулків біля вулиці Пассі. При їдальні було щось на кшталт гастрономічного магазину – він несвідомо зупинився перед його широким вікном, за яким було видно на підвіконні рожеві пляшки конусом з горобинівкою і жовті прямокутні з зубрівкою, блюдо із засохлими смаженими пиріжками, блюдо з посірілими рубаними котлетами, коробка халви, коробка шпротів, далі стійка, заставлена закусками, за стійкою хазяйка з неприязним російським обличчям. В магазині було світло, і його потягнуло на це світло з темного провулка з холодної і ніби маслянистої бруківки. Він ввійшов, уклонився хазяйці і пройшов у ще порожню, слабко освітлену кімнату, що прилягала до магазину, де білили накриті папером столики. Там він не поспішаючи повісив свій сірий капелюх і довге пальто на роги стоячої вішалки, сів за столик в найдальшому куті і, неуважно потираючи руки з рудими волосатими кистями, став читати довгий перелік закусок і страв, частково надрукований, частково написаний ліловим чорнилом, що розплилося на просаленому листі. Раптом його кут освітився, і він побачив жінку років тридцяти, з чорним волоссям на прямий проділ і чорними очима, в білому фартуху з прошивками і в чорній сукні, що байдуже-ввічливо підходила до нього.

— Bonsoir, monsieur (добрий вечір, пане), — сказала вона приємним голосом.

Вона здалась йому такою гарною, що він збентежився і ніяково відповів:

— Bonsoir... Але ж ви росіянка?

— Росіянка. Пробачте, виробилась звичка говорити з гостями французькою.

— Хіба у вас багато буває французів?

— Досить багато, і всі неодмінно замовляють зубрівку, млинці, навіть борщ. Ви що-небудь вже вибрали?

— Ні, тут стільки всього... Ви вже самі порадьте що-небудь.

Вона почала завченим тоном: — Нині у нас щі флотські, битки по-козацьки... можна мати відбивну телячу котлету або, якщо хочете, шашлик по-карськи...

— Чудово. Подайте, будь ласка, щі і битки.

Вона підняла блокнот, що висів у неї на поясі, і записала на ньому огризком олівця. Руки у неї були дуже білі і шляхетної форми, сукня поношена, але, видно, з хорошого дому.

— Горілочки бажаєте?

— Охоче. Вогкість надворі жахлива.

— Закусити що накажете? Є чудовий дунайський оселедець, червону ікру недавно отримали, коркуновські огірочки малосольні...

Він знову глянув на неї: дуже красивий білий фартух з прошивками на чорній сукні, красиво видаються під ним груди сильної молодої жінки... повні губи не підмальовані, але свіжі, на голові просто згорнута чорна коса, але шкіра на білій руці пещена, нігті блискучі і ледь рожеві, — видно манікюр...

— Що я накажу закусити? — сказав він, посміхаючись. — Якщо дозволите, тільки оселедець з гарячою картоплею.

— А вино яке накажете?

— Червоне. Звичайне, — яке у вас завжди дають до столу.

Вона зробила позначку в блокноті і переставила із сусіднього столу на його стіл графин з водою. Він похитав головою:

— Ні, мерсі, ні води, ні вина з водою ніколи не п'ю. *L'eau gate le vin comme la charette le chemin et la femme - l'ame.* (Вода псує вино так само, як візок дорогу і як жінка — душу.)

— Доброї ж ви про нас думки! — байдуже відповіла вона і пішла за горілкою і оселедцем. Він подивився їй услід — на те, як рівно вона трималась, як гойдалася на ходу її чорна сукня... Так, ввічливість і байдужість, всі звички і рухи скромної і гідної службовки. Але дорогі хороші туфлі. Звідки? Є, напевне, літній, заможний "ami" (друг)... Він давно не був таким збудженим, як у цей вечір, дякуючи їй, і остання думка збудила в ньому деяке роздратування. Так, із року в рік, з дня на день, потайки чекаєш тільки одного, — щасливої любовної зустрічі, живеш, по-суті, тільки сподіванням на цю зустріч — і все даремно...

Другого дня він знову прийшов і сів за свій столик. Вона була спершу зайнята, приймала замовлення двох французів і вголос повторювала, відмічаючи на блокноті:

— *Caviar rouge, salade russe... Deux chachlyks...* (Червоної ікри, вінегрету... Два шашлики...)

Потім вийшла, повернулась і пішла до нього з легкою посмішкою, вже як до знайомого:

— Добрий вечір. Приємно, що вам у нас сподобалось.

Він весело відповів:

— Доброго здоров'я. Дуже сподобалось. Як вас накажете величати?

— Ольга Олександрівна. А вас, дозвольте дізнатись?

— Микола Платонович.

Вони потиснули один одному руки, і вона підняла блокнот.

— Сьогодні у нас чудовий розсольник. Кухар у нас прекрасний, на яхті у великого князя Олександра Михайловича служив.

— Чудово, розсольник так розсольник... А ви давно тут працюєте?

— Третій місяць.

— А раніше де?

— Раніше була продавщицею в Printemps.

— Певне, втратили місце через скорочення?

— Так, добровільно не пішла би.

Він із задоволенням подумав: "Отже, справа не в "ami", — і спитав:

— Ви заміжня?

— Так.

— А чоловік ваш що робить?

— Працює в Югославії. Колишній учасник білого руху. Ви, напевне, теж?

— Так, приймав участь і у великій і в громадянській війні.

— Це відразу видно. І, напевне, генерал, — сказала вона, посміхаючись.

— Колишній. Тепер пишу історії цих воєн на замовлення різних зарубіжних видавництв... Як же це ви одна?

— Так от і одна...

На третій вечір він спитав:

— Ви любите сінема?

Вона відповіла, ставлячи на стіл мисочку з борщем:

— Іноді буває цікаво.

— Ось тепер іде в сінема "Etoile" якийсь, кажуть, чудовий фільм. Хочете підемо подивимось? У вас є, звичайно, вихідні дні?

— Мерсі. Я вільна по понеділках.

— Ну от і підемо в понеділок. Нині що? Субота? Отже, післязавтра. Згода?

— Згода. Завтра ви, вочевидь, не прийдете?

— Ні, їду за місто до знайомих. А чому ви питаєте?

— Не знаю... Це дивно, але я вже якось звикла до вас.

Він вдячно глянув на неї і почервонів:

— І я до вас. Знаєте, на світі так мало щасливих зустрічей...

І поспішив змінити розмову.

— Отже, післязавтра. Де ж нам зустрітись? Ви де живете?

— Біля метро Motte-Picquet.

— Бачите, як зручно, — прямий шлях до Etoile. Я буду чекати вас там при виході з метро рівно о восьмій тридцять.

— Мерсі.

Він жартівливо вклонився:

— C'est moi qui vous remercie. (Це я вам дякую.) Укладете дітей, — посміхаючись, сказав він, щоб дізнатись, чи немає у неї дитини, — і приїжджайте.

— Слава богу, цього добра у мене немає, — відповіла вона і плавно понесла від нього тарілки.

Він був зворушений і супився, ідучи додому. "Я вже звикла до вас..." Так, можливо, це і є довгождана щаслива зустріч. Тільки пізно, пізно. Le bon Dieu envoie toujours des culottes a ceux qui n'ont pas de derriere... (Милосердний Господь завжди дає штани тим, у кого немає задку...)

Ввечері у понеділок ішов дощ, млисте небо над Парижем мутно червоніло. Сподіваючись повечеряти з нею на Монпарнасі, він не обідав, зайшов у кафе на Chaussee de la Muette, з'їв сандвіч з шинкою, випив кухоль пива і, закуривши, сів у таксі. Біля входу у метро Etolle зупинив шофера і вийшов під дощ на тротуар – товстий, з багровими щоками шофер довірливо став чекати його. Із метро несло банним вітром, густо і чорно підіймався сходами люд, розкриваючи на ходу парасольки, газетяр різко викрикував біля нього низьким качиним кряканням назви вечірніх випусків. Раптом в натовпі, що підіймався, з'явилась вона. Він радісно рушив їй назустріч:

— Ольго Андріївно...

Гарно і модно одягнена, вона вільно, не так, як у їдальні, підняла на нього чорно-підведені очі, дамським рухом подала руку, на якій висіла парасоля, підхопивши іншою поділ довгої вечірньої сукні, — він зрадів ще більше: "Вечірня сукня, — значить, теж думала, що після сінема поїдемо куди-небудь", — і відгорнув край її рукавички, поцілував кисть білої руки.

— Бідний, ви довго чекали?

— Ні, я тільки-но приїхав. Ходімо скоріше в таксі...

І з хвилюванням, яке давно вже не відчував, він увійшов за нею в напівтемну карету, що пахла вологим сукном. На повороті карету сильно хитнуло, внутрішність її на мить освітив ліхтар, — він мимоволі підтримав її за талію, відчув запах пудри від її щоки, побачив її великі коліна під вечірньою чорною сукнею, блиск чорного ока і повні в червоній помаді губи: зовсім інша жінка сиділа тепер біля нього.

У темній залі, дивлячись на сяючу білизну екрану, по якій косо літали і падали в хмарах з гучним дзижчанням розпластані аероплани, вони тихо перемовлялися:

— Ви одна чи живете з якоюсь подругою?

— Одна. По-суті, жахливо. Готельчик чистий, теплий, але, знаєте, із тих, куди можна зайти на ніч або на час з дівицею... Шостий поверх, ліфта, звичайно, немає, на четвертому поверсі червоний килимок на сходах закінчується... Вночі, в дощ страшний сум. Відчиниш вікно – ніде ні душі, зовсім мертве місто, бог знає деєсь внизу один ліхтар під дощем... А ви, звичайно, нежонатий і теж в готелі живете?

— У мене невелика квартирка в Пассі. Живу теж один. Давній парижанин. Один час жив у Провансі, орендував ферму, хотів відійти від усіх і від всього, жити трудами рук своїх – і не витримав цих трудів. Взяв у помічники одного козачка, виявився п'яниця, похмура, страшна під хмелем людина, завів курей, кролів – дохнуть, мул якось мало не загриз мене, — дуже зла і розумна тварина... І, головне, повна самотність. Дружина мене ще в Константинополі кинула.

— Ви жартуєте?

— Ніскільки. Історія дуже звичайна. Qui se marie par amour a bonne nuits et mauvais jours. (Хто жениться по любові, той має хороші ночі і погані дні.) А у мене навіть і того й іншого було дуже мало. Кинула на другий рік після заміжжя.

— Де ж вона тепер?

— Не знаю.

Вона довго мовчала. По екрану, як дурень, бігав на розвернутих ступнях у безглуздо великих розбитих черевиках і в котелку набік якийсь наслідувач Чапліна.

— Так, вам, певне, дуже самотньо, — сказала вона.

— Так. Та що ж, треба терпіти. *Patience - medecine des pauvres*. (Терпіння - медицина бідних.)

— Дуже печальна *medecina*.

— Так, невесела. До того, — сказав він, усміхаючись, — що я іноді навіть в "Ілюстровану Росію" зазірав, — там, знаєте, є такий розділ, де друкується щось на зразок шлюбних чи любовних оголошень: "Російська дівчина із Латвії нудьгує і бажала би переписуватися з чуйним російським парижанином, просячи при цьому надіслати фотознімок... Серйозна дама шатенка, не модерн, але симпатична, вдова з дев'ятирічним сином, шукає переписки з серйозною метою з тверезим паном не молодшим сорока років, матеріально забезпеченим шоферською чи якоюсь іншою роботою, люблячим сімейний затишок. Інтелігентність не обов'язкова..." Цілком її розумію - не обов'язкова.

— Та хіба у вас немає друзів, знайомих?

— Друзів немає. А знайомства погана втіха.

— Хто ж ваше хазяйство веде?

— Хазяйство у мене скромне. Каву варю собі сам, сніданок готую теж сам. Надвечір приходить *femme de menage*. (Прибиральниця.)

— Бідний! - сказала вона, стиснувши його руку.

І вони довго сиділи так, рука з рукою, з'єднані сутінками, близькістю місць, роблячи вигляд, що дивляться на екран, до якого димною синювато-крейдянною смугою ішов над їх головами промінь із кабінки на задній стіні. Наслідувач Чапліна, у якого від жаху відокремився від голови проламаний котелок, шалено летів на телеграфний стовп в уламках допотопного автомобіля з самоварною трубою. Гучномовець музично ревів на всі голоси, знизу, із провалля димної від цигарок зали, — вони сиділи на балконі, — гримів разом з оплесками відчайдушно-радісний регіт. Він нахилився до неї:

— Знаєте що? Поїдьмо куди-небудь на Монпарнас, наприклад, тут жахливо нудно і дихати нічим...

Вона кивнула головою і стала одягати рукавички.

Знову сівши в напівтемну карету і дивлячись на іскристі від дощу стекла, що раз у раз загорялися різнокольоровими алмазами від вогнів ліхтарів і переливалися в чорній вишині то кров'ю, то ртуттю реклам, він знову відвернув край її рукавички і поцілував руку довгим цілунком. Вона подивилась на нього теж дивно-іскристими очима з чорними віями і любовно-сумно потягнулась до нього лицем, повними, з солодким помадним смаком губами.

В кафе "*Coquale*" почали з устриць і анжу, потім замовили куріпок і червоного бордо. За кавою з жовтим шартрезом обоє злегка захмеліли. Багато курили, попільничка була повна її скривавленими недопалками. Він серед розмови дивився на її розчервоніле лице і думав, що вона цілком красуня.

— Але скажіть правду, — говорила вона, знімаючи пучками з кінчика язика крихти тютюну, — адже були у вас зустрічі за ці роки?

— Були. Та ви здогадуєтесь, якого ґатунку. Нічні готелі... А у вас?

Вона помовчала:

— Була одна дуже тяжка історія... Ні, я не хочу говорити про це. Хлопчисько, сутенер по-суті... Але як ви розійшлися з дружиною?

— Ганебно. Теж був хлопчисько, красень грек, надзвичайно багатий. І за місяць чи два не лишилось і сліду від чистої, зворушливої дівчинки, яка просто молилася на білу армію, на всіх нас. Почала вечеряти з ним в найдорожчому шинку в Пера, одержувати від нього величезні корзини квітів... "Не розумію, невже ти можеш ревнувати мене до нього? Ти весь день зайнятий, мені з ним весело, він для мене просто милий хлопчик - і більше нічого..." Милий хлопчик! А самій двадцять років. Не легко було забути її, — колишню, катеринодарську...

Коли подали рахунок, вона уважно продивилась його і не веліла давати більше десяти процентів за обслугову. Після цього їм обом здалося ще дивніше розлучитися за півгодини.

— Поїдьмо до мене, — сказав він печально. - Посидимо, поговоримо ще...

— Так, так, — відповіла вона, встаючи, беручи його під руку і притискаючи її до себе.

Нічний шофер, руський, привіз їх у самотній провулок, до під'їзду високого дому, біля якого, у металічному світлі газового ліхтаря, сипався дощ на жерстяний чан з покидьками. Ввійшли у вестибюль, що освітився, потім у тісний ліфт і повільно потягнулись вгору, обнявшись і тихо цілуючись. Він встиг потрапити ключем у замок своїх дверей, поки не погасла електрика, і ввів її у передпокій, потім у маленьку їдальню, де в люстрі сумно загорілась тільки одна лампочка. Обличчя у них були вже стомлені. Він запропонував ще випити вина.

— Ні, мій дорогий, — сказала вона, — я більше не можу.

Він почав просити:

— Вип'ємо тільки по бокалу білого, у мене за вікном стоїть відмінне пуї.

— Пийте, милий, а я піду роздягнусь і помиюсь. І спати, спати. Ми не діти, ви, я думаю, добре знали, що раз я згодилася їхати до вас... І взагалі, навіщо нам розлучатися?

Він від хвилювання не міг відповісти, мовчки провів її до спальні, освітив її і ванну кімнату, двері в яку були із спальні відкриті. Тут лампочки горіли яскраво, всюди йшло тепло від опалення, тим часом як по даху голосно й розмірено стукав дощ. Вона відразу почала знімати через голову довгу сукню.

Він вийшов, випив підряд два бокала крижаного, гіркового вина і не міг стримати себе, знову пішов у спальню. В спальні, у великому дзеркалі на стіні навпроти, яскраво відбивалася освітлена ванна кімната. Вона стояла спиною до нього, вся гола, біла, міцна, нахилившись над умивальником, миючи шию і груди.

— Сюди не можна! - сказала вона і, накинувши купальний халат, не закривши

налиті груди, білий сильний живіт і білі тугі стегна, підійшла і як дружина обняла його. І як дружину обійняв і він її, усе її прохолодне тіло, цілуючи ще вологі груди, що пахли туалетним милом, очі і губи, з яких вона вже витерла фарбу.

Через день, залишивши службу, вона переїхала до нього.

Одного разу взимку він умовив її взяти на своє ім'я сейф у Ліонському кредиті і покласти туди все, що він заробив:

— Обачність ніколи не завадить,— говорив він. - *L'amour fait danser les anes* (любов примушує танцювати навіть ослів), і я відчуваю себе так, ніби мені двадцять років. Але мало що може трапитись...

На третій день Паски він помер у вагоні метро, — читаючи газету, раптом відкинув на спинку сидіння голову, завів очі...

Коли вона, в жалобі, поверталася з кладовища, був милий весняний день, де-не-де пливли у м'якому паризькому небі весняні хмарки, і все говорило про життя юне, вічне - і про її, закінчене.

Вдома вона почала прибирати квартиру. В коридорі, у стінній шафі, побачила його давню, літню шинель, сіру, з червоною підкладкою. Вона зняла її з вішалки, притисла до обличчя і, притискаючи, сіла на підлогу, вся здригаючись від ридань і скрикуючи, благаючи когось про пощаду.

26 жовтня 1940

ГАЛЯ ГАНСЬКА

Художник і колишній моряк сиділи на терасі паризького кафе. Був квітень, і художник захоплювався: який чудовий Париж весною і які чарівні парижанки в перших весняних костюмах.

— А в мої золоті часи Париж весною був, звичайно, ще прекраснішим, — казав він. - І не тому тільки, що я був молодим, — сам Париж був зовсім іншим. Подумай: жодного автомобіля. І хіба так, як тепер, жив Париж!

— А мені чомусь згадалась одеська весна, — сказав моряк. - Ти, як одесит, ще краще за мене знаєш всю її особливу чарівність - це поєднання вже гарячого сонця і морської, ще зимової, свіжості, яскравого неба і весняних морських хмар. І в такі дні весняна жіноча ошатність на Дерибасівській...

Художник, розпалюючи люльку, крикнув: "*Garçon, un demi!*" (Гарсоне, кухоль пива!) - і жваво обернувся до нього:

— Пробач, я тебе перебив. Уяви собі - говорячи про Париж, я теж думав про Одесу. Ти маєш рацію, — одеська весна дійсно щось особливе. Тільки я завжди згадую якось нероздільно паризькі весни і одеські, вони у мене чергувались, ти ж знаєш, як часто їздив я в ті часи у Париж весною... Пам'ятаєш Галю Ганську? Ти бачив її десь і казав мені, що ніколи не зустрічав чарівнішої дівчинки. Не пам'ятаєш? Та все одно. Я зараз, заговоривши про тодішній Париж, думав саме про неї і про ту весну в Одесі, коли вона вперше зайшла до мене в майстерню. Певне, у кожного з нас знайдеться який-небудь особливо дорогий любовний спомин або якийсь особливо тяжкий любовний гріх. Так от Галя є, здається, мій найпрекрасніший спомин і мій найтяжчий гріх, хоч, бачить бог,

все ж таки мимовільний. Тепер ця справа настільки давня, що я можу розповісти тобі її з повною відвертістю...

Я знав її ще підлітком. Росла вона без матері, разом з батьком, якого мати вже давно кинула. Був він дуже заможною людиною, а за професією художник-невдаха, аматор, як кажуть, але такий пристрасний, що, крім живопису, не цікавився нічим у світі і все життя займався лиш тим, що стояв за мольбертом і захаращував свій будинок – у нього була садиба у Відраді – старими і новими картинами, купуючи все, що йому подобалось, усюди, де можливо. Дуже красивий був чоловік, огрядний, високий, з чудовою бронзовою бородою, польсько-українського походження, зі звичками великого пана, гордий і вишукано-ввічливий, усередині дуже замкнутий, але вдавав із себе відкриту людину, особливо з нами: один час усі ми, молоді одеські художники, гуртом ходили до нього кожної неділі років зо два підряд, і він завжди зустрічав нас з розпростертими обіймами, тримався з нами, при усій різниці нашого віку, зовсім по-товариськи, без кінця говорив про живопис, пригощав на славу. Галі було тоді років тринадцять-чотирнадцять, і ми захоплювались нею, звичайно, тільки як дівчинкою: вона була на рідкість мила, жвава, граційна, личко з русими кучерями вздовж щік, як у ангела, але така кокетлива, що батько якось сказав нам, коли вона вбігла навіщось до нього в майстерню, щось шепнула йому на вухо і відразу вискочила геть:

— Ой, ой, що за дівча росте у мене, друзі мої! Боюсь я за неї!

Потім, з грубістю молодості, ми якось відразу і всі до одного, ніби змовившись, кинули ходити до нього, щось набридло нам у Відраді – певне, його нескінченні розмови про мистецтво і про те, що він відкрив нарешті ще один вартий уваги секрет того, як треба писати. Я саме тої пори провів дві весни в Парижі, уявив себе другим Мопассаном у любовних справах і, повертаючись у Одесу, ходив найвульгарнішим джигуном: циліндр, горохове пальто до колін, кремові рукавички, лакові черевики з гудзиками, дивовижна тростина, а до цього додай хвилясті вуса, теж під Мопассана, і поводження з жінками зовсім підле за безвідповідальністю. І от іду я одного разу в чудесний квітневий день по Дерибасівській, переходжу Преображенську і на розі, біля кав'ярні Лібмана, зустрічаюсь раптом з Галею. Пам'ятаєш п'ятиповерховий будинок, де була ця кав'ярня, — на розі Преображенської і Соборної площі, знаменитий тим, що весною, у сонячні дні, він чомусь завжди був унизаний по карнизах шпаками і їх щебетом? Мило й весело це було надзвичайно. І ось уяви собі: весна, всюди безліч ошатного, безтурботного і привітного люду, ці шпаки, що сиплять невгамовним щебетом, ніби якимось сонячним дощем, – і Галя. І вже не підліток, не ангел, а дивовижно гарненька тоненька дівчина у всьому новенькому, світло-сірому, весняному. Личко під сірим капелюшком наполовину закрите попелистою вуалькою і крізь неї сяють аквамаринові очі. Ну, звичайно, вигуки, розпитування і докори: як ви всі забули тата, як давно не були у нас! О, так, кажу, так давно, що ви встигли вирости. Зразу ж купив їй у обідраного дівчиська букетик фіалок, вона зі швидкою вдячною посмішкою очима відразу, як заведено у всіх жінок, підносить його собі до обличчя. – Хочете сядемо, хочете шоколаду? – Із задоволенням. – Підняла вуальку, п'є шоколад, святково

поглядає і все розпитує про Париж, а я все дивлюсь на неї. – Тато працює з ранку до вечора, а ви багато працюєте чи все парижанками захоплюєтесь? – Ні, більше не захоплююсь, працюю і написав декілька непоганих речей. Хочете зайти до мене в майстерню? Вам можна, ви ж дочка художника, і живу я у двох кроках звідси. – Дуже зраділа: — Звичайно, можна! І потім, я ніколи не була ні в одній майстерні, крім татової! – Опустила вуальку, схопила парасольку, я беру її під руку, вона на ходу узгодила наші кроки і сміється. – Галя, — кажу, — чи можна мені називати вас Галею? – Швидко і серйозно відповідає: вам можна. – Галя, що з вами сталося? – А що? – Ви й завжди були чарівні, а тепер чарівні просто на диво! – Знову підбрала крок і каже чи то жартома, чи серйозно: — Це ще так, чи те іще буде! – Ти пам'ятаєш темні, вузькі сходи на мою вишку з двору? Тут вона раптом притихла, іде, шарудить нижньою шовковою спідничкою і все озирається. У майстерню увійшла навіть трошки благоговійно, прошепотіла: як у вас тут гарно, таємниче, який страшенно великий диван! І скільки картин ви написали, і все Париж... І стала ходити від картини до картини з тихим захватом, змушуючи себе бути неквапливою і уважною. Надивилась, зітхнула: так, скільки прекрасних речей ви створили! – Хочете чарочку портвейну і печива? – Не знаю... Я взяв у неї парасольку, кинув її на диван, взяв її ручку в лайковій білій рукавичці: — Можна поцілувати? – Та я ж у рукавичці... — Розстебнув рукавичку, поцілував початок маленької долоні. Опустила вуальку, без виразу дивиться крізь неї акваріновими очима, тихо каже: ну, мені пора. – Ні, кажу, спершу посидьмо трошки, я вас ще гарненько не роздивився. Сів і посадив її до себе на коліна, — знаєш цю чудову жіночу вагу навіть легеньких? Вона якось загадково питає: я вам подобаюсь? Подивився я на неї на всю, подивився на фіалки, які вона приколола до свого новенького жакетика, і навіть засміявся від розчулення: а вам, кажу, ось ці фіалки подобаються? – Я не розумію. – Що ж тут не розуміти? Ось і ви вся така ж, як ці фіалки. – Опустивши очі, сміється: — У нас в гімназії такі порівняння панянок з різними квітами називали писарськими. – Хай так, та як же інакше сказати? – Не знаю... І злегка гойдає своїми гарними ніжками, дитячі губки напіввідкриті, виблискують... Підняв вуальку, відхилив голівку, поцілував – ще трохи відхилила. Пішов по слизькій шовковій зеленкуватій панчосі вгору, до застібки на ній, до резинки, відстібнув її, поцілував тепле рожеве тіло початку стегна, потім знову у напіввідкритий ротик – стала ледь-ледь кусати мені губи...

Моряк з усмішкою похитав головою:

— *Vieux satyre!* (Старий сатир!)

— Не кажи дурниць, — сказав художник. – Мені все це дуже боляче згадувати.

— Ну, добре, розповідай далі.

— Далі було те, що я не бачив її цілий рік. Одного разу, також весною, пішов нарешті у Відраду і був зустрінутий Ганським з такою зворушливою радістю, що згорів від сорому, як по-свинськи ми його кинули. Дуже постарів, борода сріблиться, та все те ж захоплення у розмовах про живопис. З гордістю став показувати мені свої нові роботи – летять над якимись голубими дюнами величезні золоті лебеді – намагається,

бідолаха, не відстати від віку. Я відчайдушно брешу: чудово, чудово, великий крок вперед ви зробили! Кріпиться, але сєє, як хлопчик. Ну, дуже радий, дуже радий, а тепер снідати. – А де дочка? – Поїхала у місто. Ви її не впізнаєте! Не дівчинка, а вже дівчина і, головне, зовсім, зовсім інша: виросла, витягнулася, як та тополя! – От не повезло, думаю, я ж пішов до старика тільки тому, що жахливо захотілося її побачити, і ось, ніби навмисне, вона у місті. Поснідав, розцілював м'яку, запашну бороду, пообіцяв бути неодмінно наступної неділі, вийшов – а назустріч мені вона. Радісно зупинилась: ви? яким вітром? були у тата? ой, яка я рада! – А я ще більше, кажу; тато мені сказав, що вас тепер і не впізнати, справжня тополя, — так воно і є. – І справді так: вже ніби й не панянка, а молоденька жінка. Посміхається і крутить на плечі відкриту парасольку. Парасолька біла, мереживна, сукня і великий капелюшок теж білі, мереживні, волосся збоку капелюшка з чудовим рудим відтінком, в очах уже нема колишньої наївності, личко видовжилось... — Так, я зростом навіть трохи вища за вас. – Я тільки киваю головою: правда, правда... Пройдімось, кажу, до моря. – Пройдімось. – Пішли між садами провулком, бачу, весь час відчуває, що я, говорячи, що попало, не зводжу з неї погляду. Іде, струнко поводячи плечима, парасольку закрила, лівою рукою тримає мереживну спідничку. Вийшли на урвище – подуло свіжим вітром. Сади вже одягаються, мліють під сонцем, а море зовсім північне, низьке, крижане, загортає крутою зеленою хвилею, усе в баранцях, тоне оддалік у сизій каламуті, одним словом, Понт Евксінський. Замовкли, стоїмо, дивимось і ніби чогось чекаємо, вона, вочевидь, думає те саме, що і я – як вона сиділа у мене на колінах рік тому. Я взяв її за талію і так сильно притиснув усю до себе, що вона вигнулась, ловлю губи – намагається звільнитися, крутить головою, ухиляється і раптом поступається, дає мені їх. І все це мовчки – ні я, ні вона ані звуку. Потім раптом вирвалась і, поправляючи капелюшок, просто і переконано говорить:

— Ох, який ви негідник, який негідник.

Повернулась і, не озираючись, швидко пішла провулком.

— Та чи було у вас тоді в майстерні що-небудь, чи ні? — спитав моряк.

— До кінця не було. Цілувались жахливо, ну і все інше, але тоді мене жаль узяв: вся зашарілась, як вогонь, уся розпатлана, і бачу, що вже не володіє собою зовсім подитячому – і страшно і жахливо хочеться цього страшного. Зробив вигляд, що образився: ну не треба, не треба, не хочете, то й не треба... Став ніжно цілувати ручки, заспокоїлась...

— І як же після цього ти цілий рік її не бачив?

— А біс його знає, як. Боявся, що вдруге не пожалію.

— Поганий же ти був Мопассан.

— Можливо. Але чекай, дай вже до кінця розкажу. Не бачив я її ще з півроку. Минуло літо, стали всі повертатися із дач, хоча тут якраз би й жити на дачі – ця бессарабська осінь щось божественне за спокоем одноманітних гарячих днів, за ясністю повітря, за красою рівної синяви моря і сухої жовтизни кукурудзяних ланів. Повернувся з дачі і я, іду якимось знову повз Лібмана – і, уяви собі, знову назустріч вона.

Підходить до мене, мов і не було нічого, і починає реготати, чарівно кривлячи рот: "Ось фатальне місце, знову Лібман!"

— Що це ви така весела? Страшенно радий вас бачити, але що з вами?

— Не знаю. Після моря весь час ніг під собою не чую від задоволення бігати містом. Засмагла і ще витягнулась – правда?

Дивлюсь – правда і, головне, така веселість і свобода у розмові, у сміху і у всьому поводженні, ніби заміж вийшла. І раптом говорить:

— У вас ще є портвейн і печиво?

— Є.

— Я знову хочу дивитись вашу майстерню. Можна?

— Господи боже мій! Звичайно, можна!

— Ну, то ходімо. І швидко, швидко!

На сходах я її спіймав, вона знову вигнулась, знову замотала головою, але без великого спротиву. Я довів її до майстерні, цілуючи у закинуте назад обличчя. У майстерні таємниче прошепотіла:

— Але послухайте, це ж безумство... Я збожеволіла...

А сама вже зняла солом'яного капелюшка і кинула його у крісло. Рудувате волосся підняте на маківку і заколите черепаховим стоячим гребенем, на чолі завита чолка, лице у легкій рівній засмазі, очі дивляться безглуздо-радісно... Я почав невміло роздягати її, вона поспіхом стала допомагати мені... як зараз все це бачу, пристрасна вона була надзвичайно... Та обличчя це. Ось що трапилось тижнів за два, протягом яких вона мало не щодня бувала у мене. Несподівано вбігає вона якось до мене вранці і прямо з порогу:

— Ти, кажуть, днями в Італію їдеш?

— Так. То що з того?

— Чому ж ти не сказав мені про це ні слова? Хотів потайки втекти?

— Бог з тобою. Якраз нині збирався піти до вас і сказати.

— При батькові? Чому ж не мені наодинці? Ні, ти нікуди не поїдеш!

Я спалахнув, як дурень:

— Ні, поїду.

— Ні, не поїдеш.

— А я тобі кажу, що поїду.

— Це твоє останнє слово?

— Останнє. Та зрозумій, що я повернусь за який-небудь місяць, найбільше за півтора. І взагалі, послухай, Галя...

— Я вам не Галя. Я вас тепер зрозуміла – все, все зрозуміла! І якби ви зараз стали присягатися мені, що ви нікуди і ніколи до віку не поїдете, мені тепер байдуже. Справа уже не в тому!

І, відчинивши двері, хряснула ними з розмаху і зачастила каблучками вниз по сходах. Я хотів кинутися за нею, та стримався: ні, хай прийде до тями, ввечері рушу у Відраду, скажу, що не хочу засмучувати її, в Італію не їду, і ми помиримось. Та годині в

п'ятій раптом заходить до мене з дикими очима художник Сінані:

— Ти знаєш - у Ганського дочка отруїлась! До смерті! Чимось, чорт його знає, рідкісним, миттевим, украла щось у батька - пам'ятаєш, цей старий ідіот показував нам цілу шафку з отрутами, уявляючи себе Леонардо да Вінчі. От божевільний народ ці прокляті поляки й полячки! Що з нею раптом сталося - незбагненно!

— Я хотів застрелитися, — тихо сказав художник, помовчавши і набиваючи люльку.
- Мало не втратив розуму...

28. 10. 40

ГЕНРІХ

В казковий морозний вечір з бузковим інеєм у садах візник Касаткін мчав Глібова на високих, вузьких санках вниз по Тверській в Лоскутний готель - заїжджали до Єлисеєва за фруктами і вином. Над Москвою було ще світло, зеленіло на заході чисте і прозоре небо, тонко просвічували прорізами верхи дзвіниць, але внизу, в сизій морозній імлі, вже темніло, і нерухомо і ніжно сяяли вогні тільки-но запалених ліхтарів.

Біля під'їзду Лоскутного, відкидаючи з ніг вовче хутро, Глібов наказав засипаному снігом Касаткіну приїхати за ним через годину:

— Відвезеш мене на Брестський.

— Слухаюсь, — відповів Касаткін. - За кордон, значить, від'їжджаєте?

— За кордон.

Круто розвертаючи високого старого рисака, скребучи полозками, візник несхвально похитав шапкою:

— Охота гірше неволі!

Великий і дещо занедбаний вестибюль, просторий ліфт і хитроокий, в іржавих веснянках, хлопчик Вася, що ввічливо стояв у своєму мундирчику, доки ліфт повільно тягнувся догори, — раптом стало жаль покидати все це, давно знайоме, звичне. "І правда, навіщо я їду?" Він поглянув на себе в дзеркало: молодий, бадьорий, сухопородистий, очі блищать, іній на красивих вусах, гарно і легко одягнений...в Ніцці зараз чудесно, Генріх відмінний товариш... а головне, завжди здається, що десь там буде щось особливо щасливе, яка-небудь зустріч... зупинишся десь у дорозі - хто тут жив перед тобою, що висіло і лежало в цьому гардеробі, чиї це забуті у нічному столику жіночі шпильки? Знову буде запах газу, кави і пива на віденському вокзалі, ярлики на пляшках австрійських та італійських вин на столиках в сонячному вагоні-ресторані в снігах Земмерінга, лиця і одяг європейських чоловіків і жінок, які наповнюють цей вагон перед сніданком... Потім ніч, Італія...Вранці на шляху вздовж моря до Ніцци то прольоти крізь дим і гуркіт темних тунелів, коли ледве світяться лампочки на стелі купе, то зупинки на маленьких станціях у розквітлих трояндах, де щось ніжно і безперервно дзвенить, біля затоки, що мліє в гарячому сонці, як сплав дорогоцінних каменів... І він швидко пішов по килимах теплих коридорів Лоскутного.

В номері теж було тепло, приємно. У вікна ще світила вечірня зоря, прозоре ввігнуте небо. Все було прибрано, валізи готові. І знову стало трохи сумно - жаль покидати звичну кімнату і все московське зимове життя, і Надю, і Лі...

Надя повинна була от-от забігти попрощатися. Він поспіхом сховав у валізу вино і фрукти, кинув пальто і шапку на диван за круглим столом і зараз же почув швидкий стук у двері. Ледь він відчинив, як вона ввійшла і обняла його, вся холодна і ніжно-духмяна, в білячій шубці, в білячій шапочці, у всій свіжості своїх шістнадцяти літ, морозу, розчервонілого личка і яскравих зелених очей.

— Їдеш?

— Їду, Надійко...

Вона зітхнула і упала в крісло, розстібаючи шубку.

— Знаєш, я, слава богу, захворіла уночі... Ах, як би я хотіла провести тебе на вокзал! Чому ти мені не дозволяєш?

— Надійко, ти ж сама знаєш, що це неможливо, мене будуть проводити зовсім незнайомі тобі люди, ти будеш відчувати себе зайвою, самотньою...

— А за те, щоб поїхати з тобою, я б, здається, життя віддала!

— А я? Але ж ти знаєш, що це неможливо...

Він тісно сів до неї в крісло, цілуючи її в теплу шийку, і відчув на своїй щоці її сльози.

— Надійко, що ж це?

Вона підняла обличчя і з зусиллям посміхнулася:

— Ні, ні, я не буду... Я не хочу по-жіночому заважати тобі, ти поет, тобі необхідна свобода.

— Ти у мене розумниця, — сказав він, розчулюючись її серйозністю і її дитячим профілем — чистотою, ніжністю і гарячим рум'янцем щоки, трикутним розрізом напіврозкритих губ, запитальною цнотливістю піднятої виї у сльозах. — Ти у мене не така, як інші жінки, ти сама поетеса.

Вона тупнула у підлогу:

— Не смій мені говорити про інших жінок!

І з вмираючими очима зашепотіла йому у вухо, пестячи хутром і подихом:

— На хвилинку... Нині ще можна...

Під'їзд Брестського вокзалу світився в синій пітьмі морозної ночі. Ввійшовши в гучний вокзал вслід за носієм, він відразу побачив Лі: тонка, довга, в прямій чорно-маслянистій каракулевій шубці і чорному оксамитовому береті, з-під якого довгими завитками звисали вздовж шік чорні буклі, тримаючи руки у великій каракулевій муфті, вона злісно дивилася на нього своїми страшними прекрасними чорними очима.

— Все ж таки їдеш, негіднику, — байдуже сказала вона, беручи його під руку і поспішаючи разом з ним своїми високими сірими ботиками вслід за носієм. — Чекай, ще пожалієш, іншої такої не наживеш, залишишся зі своєю дурочкою поетесою.

— Ця дурочка ще зовсім дитина, Лі, — як тобі не гріх думати казна що.

— Мовчи. Бо я не дурочка. І якщо правда є це казна що, я тебе сірчаною кислотою обіллю.

З-під готового поїзду, освітленого зверху матовими електричними кулями,

виривав пар, що гаряче шипів і пах каучуком. Міжнародний вагон вирізнявся своєю жовтуватою дерев'яною обшивкою. В середині, в його вузькому коридорі під червоним килимом, в строкатому блиску стін, оббитих шкірою, і товстого, зернистого скла дверей, був уже закордон. Провідник-поляк у форменій коричневій куртці відчинив двері у маленьке купе, дуже гаряче, з тугою, вже готовою постіллю, м'яко освітлене настільною лампочкою під шовковим червоним абажуром.

— Який ти щасливий! – сказала Лі. – Тут у тебе навіть власний нужник є. А поруч хто? Може, яка-небудь стерва-супутниця?

І вона посіпала двері у сусіднє купе:

— Ні, тут замкнено. Ну, твоє щастя! Цілуй мене скоріше, зараз буде третій дзвінок...

Вона вийняла з муфти руку, голубувато-блідую, вишукано-худу, з довгими, гострими нігтями, і, звиваючись, поривчасто обняла його, вище міри зблискуючи очима, цілуючи і кусаючи то в губи, то в щоки і шепочучи:

— Я тебе обожнюю, обожнюю, негіднику!

За чорним вікном вогненною відьмою неслись назад великі оранжеві іскри, миготіли освітлені поїздом білі засніжені схили і чорна гушавина соснового лісу, таємнича і похмура у своїй непорушності, в загадковості свого зимового нічного життя. Він закрив під столиком розпечену топку, спустив на холодне скло цупку штору і постукав у двері біля умивальника, що сполучали його і сусіднє купе. Двері звідти відчинились і, сміючись, увійшла Генріх, дуже висока, в сірій сукні, з грецькою зачіскою рудо-лимонного волосся, з тонкими, як у англійки, рисами лиця, з жвавими янтарно-коричневими очима.

— Ну що, напрощався? Я все чула. Мені більш за все сподобалось, як вона ломилась до мене і обізвала мене стервом.

— Починаєш ревнувати, Генріху?

— Не починаю, а продовжую. Якби вона не була такою небезпечною, я давно б вимагала її повної відставки.

— В тому-то й справа, що небезпечна, спробуй відразу зупинити таку! А потім, адже терплю ж я твого австрійця і те, що післязавтра ти будеш ночувати з ним.

— Ні, ночувати я з ним не буду. Ти добре знаєш, що я їду перш за все для того, щоб розв'язатись з ним.

— Могла б зробити це письмово. І спокійно могла би їхати прямо зі мною.

Вона зітхнула і сіла, поправляючи блискучими пальцями волосся, поклавши ногу на ногу в сірих замшевих туфлях зі срібними пряжками:

— Ні, мій друже, я хочу розлучитись з ним так, щоб мати можливість продовжувати працювати у нього. Він людина обачна і піде на мирний розрив. Кого він знайде, хто міг би, як я, постачати його журнал усіма театральними, літературними, художніми скандалами Москви і Петербурга? Хто буде перекладати і влаштовувати його геніальні новели? Сьогодні п'ятнадцяте. Ти, отже, будеш в Німечці вісімнадцятого, а я не пізніше

двадцятого, двадцять першого. І досить про це, адже ми з тобою перш за все добрі друзі і товариші.

— Товариші... — сказав він, радісно дивлячись на її тонке обличчя з прозорим рум'янцем на щоках. — Звичайно, кращого товариша, ніж ти, Генріху, в мене ніколи не буде. Тільки з тобою одною мені завжди легко, вільно, можна говорити про все справді як з другом, та, знаєш, яка біда? Я все більше закохуюсь в тебе.

— А де ти був учора ввечері?

— Ввечері? Вдома.

— А з ким? Ну та бог з тобою. А вночі тебе бачили в "Стрільні", ти був у якійсь великій компанії у окремому кабінеті, з циганами. Оце вже несмак — Стьопа, Груші, їх фатальні очі...

— А віденські пияки, на кшталт Пшибишевського?

— Вони, мій друже, випадковість і зовсім мені не до смаку. Вона справді така гарна, як кажуть, ця Маша?

— Циганщина теж мені не до смаку, Генріху. А Маша...

— Ну, ну, опиши мені її.

— Ні, ви рішуче стаєте ревнивою, Олено Генріхівно. Що ж тут описувати, хіба не бачила ти циганок? Дуже худі і навіть негарні — чорне, як дьоготь, волосся, досить грубе кавове обличчя, безглузді синюваті білки, кобилячі ключиці в якомусь жовтому крупному намисті, плоский живіт... втім, це дуже добре разом з довгою шовковою сукнею кольору золотистого лушпиння цибулі. І знаєш — як підбере на руки шаль з важкого старого шовку і піде під бубон миготіти з-під подолу маленькими черевичками, мотаючи довгими срібними сережками, — просто нещастя! Та ходімо обідати.

Вона встала, злегка усміхнувшись:

— Ходімо. Тебе не виправиш, мій друже. Але будьмо задоволені тим, що бог дає. Дивись, як у нас добре. Дві чудесні кімнатки!

— І одна зовсім зайва...

Вона накинула на волосся в'язану оренбургську хустку, він одягнув дорожню каскетку, і вони, гойдаючись, пішли по нескінченних тунелях вагонів, переходячи залізні містки, що лящали, в холодних гармошках між вагонами, крізь які дув вітер і сипався сніжний порошок.

Повертався він один, — сидів у ресторані, палив, — вона пішла вперед. Коли повернувся, відчув у теплому купе щастя зовсім сімейної ночі. Вона відкинула на постелі кут ковдри і простирадла, дістала його нічний одяг, поставила на столик вино, поклала плетену коробку з грушами і стояла, тримаючи шпильки в губах, піднявши голі руки до волосся і виставивши повні груди, перед дзеркалом над умивальником, вже в одній сорочці і в нічних туфлях на босу ногу, оторочених песцем. Талія у неї була тонка, стегна повні, щиколотки легкі, витончені. Він довго цілував її стоячи, потім вони сіли на постіль і почали пити рейнське вино, знову цілуючись холодними від вина губами.

— А Лі? — сказала вона. — А Маша?

Вночі, лежачи поруч з нею у темряві, він говорив з жартівливим смутком:

— Ах, Генріху, як я люблю ось такі вагонні ночі, цю пільгу у хиткому вагоні, вогні станцій, що пробігають за шторою, — і вас, вас, "жони людські, тенета спокуси людської"! Ці "тенета" щось воістину нез'ясовне, божественне і диявольське, і коли я пишу про це, намагаюсь висловити його, мені докоряють за безсоромність, за низькі спонуки... Підлі душі! Хороше сказано в одній старовинній книзі: "Письменник має таке ж повне право бути сміливим у своїх зображеннях словами кохання і його осіб, яке в усі часи було надано в цьому випадку живописцям і скульпторам: тільки підлі душі бачать підле навіть в прекрасному чи жахливому".

— А у Лі, — спитала Генріх, — груди, звичайно, гострі, маленькі і стирчать у різні боки? Безсумнівна ознака істерички.

— Так.

— Вона дурна?

— Ні... Втім, не знаю. Іноді ніби дуже розумна, проста, легка і весела, все ловить з першого слова, а іноді несе такі пишномовні, банальні або злі, запальні нісенітниці, що я сиджу і слухаю її з напругою і тупістю ідіота, як глухонімий... Але ти мені надокучила з Лі.

— Надокучила, тому що не хочу більше бути тобі товаришем.

— І я цього більше не хочу. І ще раз кажу: напиши цьому віденському пройдисвіту, що ти побачишся з ним на зворотному шляху, а зараз нездужаєш, повинна відпочити після інфлуенци в Німечці. І поїдемо, не розлучаючись, і не в Німечку, а куди-небудь в Італію...

— А чому не в Німечку?

— Не знаю. Раптом чомусь розхотілося. Головне - поїдемо разом!

— Милій, ми про це вже говорили. І чому Італія? Ти ж запевняв мене, що зненавидів Італію.

— Так, правда. Я злий на неї через наших бовдурів-естетів. "Я люблю у Флоренції тільки треченто..." А сам народився у Бельові і у Флоренції був лиш тиждень за все життя. Треченто, кватроченто... І я зненавидів усіх цих Фра Анжеліко, Гірляндайо, треченто, кватроченто і навіть Беатріче і сухоликого Данте в баб'ячому шлику і лавровому вінку...Ну, якщо не в Італію, то поїдьмо куди-небудь в Тіроль, в Швейцарію, взагалі в гори, в яке-небудь кам'яне село серед цих строкатих від снігу гранітних дияволів, що стирчать у небі... Уяви собі тільки: гостре, вологе повітря, ці дикі кам'яні хижі, круті дахи, що збилися до купи біля горбатого кам'яного мосту, під ним швидкий шум молочно-зеленої річки, брязкання дзвіночків тісної овечої отари, тут же аптека і крамничка з альпенштоками, дуже теплий готельчик з розлогими оленячими рогами над дверима, ніби навмисне вирізьбленими із пемзи... одним словом, дно ущелини, де тисячу років живе ця чужа для всього світу гірська дикість, народжує, вінчає, ховає, і віки віків високо дивиться з-за гранітів над нею яка-небудь вічно біла гора, як

велетенський мертвий ангел... А які там дівки, Генріху! Тугі, червонощокі, в чорних корсажах і червоних шерстяних панчохах...

— Ох, ці вже мені поети! – сказала вона, лагідно позіхаючи. – І знову дівки, дівки... Ні, у селі холодно, милий. І ніяких дівок я більше не бажаю...

У Варшаві, надвечір, коли переїжджали на Віденський вокзал, дув назустріч мокрий вітер з рідким і крупним холодним дощем; у зморшкуватого візника, що сидів на козлах просторої коляски і сердито гнав пару коней, тріпотіли литовські вуса і текло зі шкіряного картуза, вулиці здавались провінційними.

На світанку, піднявши штору, він побачив бліду від тьмяного світла рівнину, на якій де-не-де червоніли цегляні будиночки. Зразу ж після того зупинились і доволі довго стояли на великій станції, де, після Росії, все здавалось дуже малим – вагончики на коліях, вузькі рейки, залізні стовпчики ліхтарів – і всюди чорніли купи кам'яного вугілля; маленький солдат з гвинтівкою, у високому кепі, усіченим конусом, і в короткій мишачо-голубій шинелі йшов, переходячи колії, від паровозного депо; по дерев'яному настилу під вікнами ходив довгов'язий вусатий чоловік у клітчастій куртці з коміром із заячого хутра і зеленому тірольському капелюсі зі строкатою пір'їною позаду. Генріх прокинулась і пошепки попросила спустити штору. Він опустил і ліг в її тепло, під ковдру. Вона поклала голову на його плече і заплакала.

— Генріху, що ти?

— Не знаю, милий, — відповіла вона тихо. – Я на світанку часто плачу. Прокинешся, і так раптом стане жаль себе... Через кілька годин ти поїдеш, а я залишусь одна, піду в кафе чекати свого австрійця... А ввечері знову кафе і угорський оркестр, ці скрипки, що ріжуть душу...

— Так, так, і пронизливі цимбали... От я і кажу: пошли австріяка до біса і їдьмо далі.

— Ні, милий, не можна. Чим же я буду жити, посварившись з ним? Але клянусь тобі, нічого у мене з ним не буде. Знаєш, востаннє, коли я від'їжджала з Відня, ми з ним вже з'ясовували, як кажуть, стосунки – вночі, на вулиці, під газовим ліхтарем. І ти не можеш собі уявити, яка ненависть була у нього на обличчі! Лице від газу і злості блідо-зелене, оливкове, фісташкове... Та, головне, як я можу тепер, після тебе, після цього купе, яке зробило нас такими близькими...

— Слухай, правда?

Вона притиснула його до себе і почала цілувати так міцно, що в нього перехопило подих.

— Генріху, я не впізнаю тебе.

— І я себе. Але іди, іди до мене.

— Чекай...

— Ні, ні, негайно!

— Тільки одне слово: скажи точно, коли ти виїдеш з Відня?

— Нині ввечері, нині ж ввечері!

Поїзд вже рухався, повз двері м'яко йшли і дзвеніли по килиму шпори прикордонників.

І був Віденський вокзал, і запах газу, кави і пива, і поїхала Генріх, чепурна і сумна, на нервовій, делікатній європейській шкапі, у відкритому ландо з червононосим візником у пелерині і лакованому циліндрі на високих козлах, що зняв з цієї шкапи коцик і загукав, захльоскав довгим батогом, коли вона засмикала своїми аристократичними, довгими, розбитими ногами і косо побігла зі своїм коротко обрізаним хвостом услід за жовтим трамваем. Був Земмерінг і вся закордонна святковість гірського полудня, ліве гаряче вікно у вагоні-ресторані, букетик квітів, аполлінарис і червоне вино "Феслау" на сліпуче-білому столику біля вікна і сліпуче-білий полуденний блиск снігових вершин, що піднесли у своєму урочисто-радісному уборі в райське індиго неба, рукою дістати від поїзда, що звивався по обривах над вузькою безоднею, де холодно синіла зимова, ще ранкова тінь. Був морозний, первісно-цнотливий, чистий вечір, що мертвенно червонів і синів до ночі, на перевалі, який тонув з усіма своїми зеленими ялинами у пишноті свіжих пухнастих снігів. Потім була довга стоянка в темній тіснині, біля італійського кордону, серед чорного Дантового пекла гір, і якийсь палюче-червоний, димний вогонь при вході в закоптілу пащу тунелю. Потім – все вже зовсім інше, ні на що попереднє не схоже: старий, облізлого-рожевий італійський вокзал і півняча гордість і півняче пір'я на касках коротконогих вокзальних солдатиків, і замість буфета на вокзалі – самотній хлопчисько, що ліниво котив уздовж поїзда візочок, на якому були тільки апельсини і пляшечки. А далі вже вільний, усе швидший біг поїзда вниз, вниз і все м'якше, все тепліше став бити із темряви у відкриті вікна вітер Ломбардської рівнини, всіяної оддалік ласкавими вогнями милої Італії. І перед вечором наступного, зовсім літнього дня – вокзал Ніцци, сезонна багатолюдність на його платформах...

В сині сутінки, коли аж до Антибського мису, що попелястим привидом танув на заході, простягнулися вигнутим алмазним ланцюгом незчисленні берегові вогні, він стояв у одному фракі на балконі своєї кімнати в готелі на набережній, думав про те, що в Москві тепер двадцять градусів морозу, і чекав, що зараз постукають до нього в двері і подадуть телеграму від Генріха. Обідаючи в їдальні готелю, під виблискуючими люстрами, в тісноті фраків і вечірніх жіночих суконь, знову чекав, що от-от хлопчик у голубій форменій курточці до пояса і в білих в'язаних рукавичках шанобливо піднесе йому на таці телеграму; неуважно їв ріденький суп з корінцями, пив червоне бордо і чекав; пив каву, палив у вестибюлі і знову чекав, все більше хвилюючись і дивуючись: що це зі мною, від ранньої молодості не відчував нічого подібного. Та телеграми усе не було. Виблискуючи, ковзали вгору і вниз ліфти, бігали вперед і назад хлопчики, розносячи цигарки, сигари і вечірні газети, ударив з естради струнний оркестр – телеграми все не було, а було вже одинадцять годин, а поїзд із Відня повинен був привезти її о дванадцятій. Він випив за кавою п'ять чарок коньяку і, стомлений, гидливий, поїхав у ліфті до себе, злісно дивлячись на хлопчика у формі: "Ой, який

негідник виросте з цього хитрого, прислужливого, вже наскрізь розбещеного хлопчиська! І хто це вигадує всім цим хлопчиськам якісь дурні шапочки і курточки, то голубі, то коричневі, з погончиками, кантиками!"

Не було телеграми й на ранок. Він подзвонив, молоденький лакей у фрак, італійський красунчик з очима газелі, приніс йому каву: "Pas de lettres, monsieur, pas de telegrammes". (Немає листів, пане, немає телеграм.) Він постояв у піжамі біля відкритих на балкон дверей, мружачись від сонця і моря, що кололо золотими голками, дивлячись на набережну, на густий натовп на ній, слухаючи італійські співи, що лунали знизу, з-під балкону, знемагаючи від щастя, і з насолодою думав:

"Ну і чорт з нею. Все зрозуміло".

Він поїхав у Монте-Карло, довго грав, програв двісті франків, поїхав назад, щоб вбити час, на візникові – їхав мало не три години: топ-топ, топ-топ, уї! і крутий постріл батога у повітрі... Порт'є радісно вишкірився:

— Pas de telegrammes, monsieur!

Він тупо одягався перед обідом, думаючи все одне й те саме:

"Якби зараз раптом постукали в двері і вона раптом ввійшла, хвилюючись, пояснюючи на ходу, чому вона не телеграфувала, чому не приїхала вчора, я б, здається, вмер від щастя! Я сказав би їй, що ніколи в житті, нікого на світі так не любив, як її, що бог багато що вибачить мені за таку любов, вибачить навіть Надю, — візьми мене всього, всього, Генріху! Так, а Генріх обідає зараз зі своїм австріяком. Ох, яка б це була насолода – дати їй найгучнішого ляпасу і проламати йому голову пляшкою шампанського, яке вони розпивають зараз разом!"

По обіді він ходив в густому натовпі вулицями, в теплому повітрі, в солодкому смороді копійчаних італійських сигар, виходив на набережну, до смоляної чорноти моря, дивився на дорогоцінне намисто чорного вигину, що печально пропадало вдалині праворуч, заходив у бари і все пив, то коньяк, то джин, то віскі. Повернувшись в готель, він, білий як крейда, в білій краватці, в білому жилеті, в циліндрі, поважно і недбало підійшов до порт'є і пробурмотів мертвими губами:

— Pas de telegrammes?

І порт'є, роблячи вигляд, що нічого не помічає, відповів залюбки:

— Pas de telegrammes, monsieur!

Він був такий п'яний, що заснув, скинувши з себе тільки циліндр, пальто і фрак, — впав навznak і негайно запаморочливо полетів в бездонну темряву, поцятковану вогненними зірками.

На третій день він міцно заснув після сніданку і, прокинувшись, раптом глянув на всю свою жалюгідну і ганебну поведінку тверезо і твердо. Він замовив собі в кімнату чаю і почав прибирати з гардеробу речі у валізи, намагаючись більше не думати про неї і не жалкувати за своєю безглуздою, зіпсованою поїздкою. Перед вечором спустився у вестибюль, наказав приготувати рахунок, спокійним кроком пішов до Кука і взяв квиток в Москву через Венецію на вечірній потяг: пробуду у Венеції день і о третій ночі прямим шляхом, без зупинок, додому, у Лоскутний... Який він, цей

австріяк? За портретами і за розповідями Генріха, високий, жилавий, з похмурим і рішучим – звичайно, награним – поглядом косо схиленого з-під широкополого капелюха обличчя... Та що про нього думати! І скільки всього ще буде у житті! Завтра Венеція. Знову співи і гітари вуличних співаків на набережній під готелем, — вирізняється різкий і байдужий голос чорної простоволосої жінки, з шаллю на плечах, який вторує короткононому тенору в капелюсі жебрака, що згори здається карликом... старичок у лахмітті, що допомагає входити у гондолу – минулого року допомагав входити з вогненною сіцілійкою в криштальних сережках, з жовтою китицею розквітлої мімози у волоссі кольору маслини... запах гнилої води каналу, похоронно лакована усередині гондола із зубчатою, хижою сокирою на носі, її погойдування і високо на кормі молодий гребець з тонкою, підперезаною червоним шарфом талією, що одноманітно подається вперед, налягаючи на довге весло і класично відставивши легку ногу назад...

Вечоріло, вечірнє бліде море лежало спокійно і плоско, зеленуватим сплавом з опаловим глянцем, над ним злісно і жалісно надривалися чайки, відчуючи на завтра негоду, димчасто-сизий захід за Антибським мисом був мутним, в ньому стояв і меркнув диск маленького сонця, апельсина-королька. Він довго дивився на нього, пригнічений рівним безнадійним сумом, потім отямився і бадьоро пішов до свого готелю. "Journaux gerssetran!" (Закордонні газети) – крикнув газетяр, що біг йому назустріч, і на бігу сунув йому "Новий час". Він сів на лавку і при останньому світлі зорі став неуважно розгортати і передивлятися ще свіжі сторінки газети. І раптом скочив, немов оглушений і осліплений вибухом магнію:

"Відень. 17 грудня. Сьогодні, в ресторані "Franzensring" відомий австрійський письменник Артур Шпіглер убив пострілом з револьверу російську журналістку і перекладачку багатьох сучасних австрійських і німецьких новелістів, що працювала під псевдонімом "Генріх".

10 листопада 1940

В О Р О Н

Мій батько був схожий на ворона. Це спало мені на думку, коли я був ще хлопчиком; одного разу побачив у "Ниві" малюнок – якусь скелю і на ній Наполеон з його білим черевцем і лосинами, в чорних коротких чобітках, і раптом засміявся від радості, згадавши картинки в "Полярних мандрівках" Богданова, — таким схожим на пінгвіна здався мені Наполеон, а потім сумно подумав: а тато схожий на ворона...

Батько займав у нашому губернському місті дуже помітний службовий пост, і це ще більше зіпсувало його; думаю, що навіть в тому чиновницькому товаристві, до якого він належав, не було людини більш важкої, більш похмурої, мовчазної, холодно жорсткої в повільних словах і вчинках. Невисокий, дебелий, трохи сутулий, надто чорноволосий, темний з довгим бритим обличчям, носатий, він дійсно був справжнім вороном – особливо коли бував у чорному фракі на благодійних вечорах нашої губернаторші, сутуло і міцно стояв біля якогось кіоску у вигляді російської хатинки, повертав свою велику воронячу голову, скося поглядаючи блискучими воронячими очима на

танцюючих, на усіх, хто підходив до кіоску, як і на ту бояриню, яка з чарівною посмішкою подавала з кіоску плоскі фужери жовтого дешевого шампанського повною рукою у діамантах, — високу даму в парчі і кокошнику з носом настільки роже-во-білим від пудри, що він здавався штучним.

Батько був давно вдівцем, нас, дітей, було в нього лиш двоє, — я та маленька сестра моя Ліля, — і холодно, пусто блищала своїми великими, дзеркально-чистими кімнатами наша простора казенна квартира на другому поверсі одного з казенних будинків, що виходили фасадами на бульвар у тополях поміж собором і головною вулицею. На щастя, я більш, ніж півроку, жив у Москві, навчався у Катковському ліцею, приїжджав додому лише на Різдво та літні канікули. Того року, одначе, мене зустріло дома дещо зовсім несподіване.

Весною того року я закінчив ліцей і, приїхавши з Москви, був просто вражений: ніби сонце засяяло раптом в нашій перше такій мертвій квартирі, — її всю осяяла присутність тої юної, легконогої, що тільки-но змінила няньку восьмилітньої Лілі, довгу, плоску стару, схожу на середньовічну статую якоїсь святої. Бідна дівчина, дочка одного з дрібних підлеглих мого батька, була вона в ті дні безмірно щаслива тим, що так добре влаштувалась відразу після гімназії, а потім і моїм приїздом, появою в домі ровесника. Та яка ж вона була боязка, як ніяковіла перед батьком, за нашими поважними обідами, кожную хвилину з тривогою слідкуючи за чорноокою, теж мовчазною, але різкою не тільки в кожному своєму русі, а навіть і в мовчанні Лілею, яка ніби постійно чекала чогось і все якось зухвало крутила своєю чорною голівкою!

Батько за обідами став невпізнаним: не кидав тяжких поглядів на старика Гурія, який у в'язаних рукавичках підносив йому страви, постійно щось говорив, — повільно, та говорив, — звертаючись, звичайно, тільки до неї, церемонно називаючи її "люб'язна Олена Миколаївна", — навіть намагався жартувати, посміхатися. А вона так ніяковіла, що відповідала лиш безпорадною посмішкою, плямисто червоніла тонким і ніжним обличчям – обличчям білявої дівчини в легкій білій блузці з темними від гарячого юного поту пахвами, під якою ледь позначалися маленькі груди. На мене вона за обідом і очей підняти не сміла: тут я був для неї ще страшнішим за батька. Та чим більше намагалася вона не бачити мене, тим холодніше косився в мій бік батько: не тільки він, але і я розумів, відчував, що за цими болісними намаганнями не бачити мене, а слухати батька і слідкувати за злою, непосидючою, хоч і мовчазною Лілею, був схований зовсім інший страх, — радісний страх нашого спільного щастя бути поруч один одного. Вечорами батько завжди пив чай, не відриваючись від своїх занять, і раніше йому подавали його велику чашку з золотими краями на письмовий стіл в кабінеті: тепер він пив чай з нами, в їдальні, і за самоваром сиділа вона – Ліля в цей час вже спала. Він виходив з кабінету в довгій широкій тужурці на червоній підкладці, всідався в своє крісло і протягував їй свою чашку. Вона наливала її до країв, як він любив, передавала йому тремтячою рукою, наливала мені і собі і, опустивши вії, займалась яким-небудь рукоділлям, а він не поспішаючи говорив – дещо дуже дивне:

— Білявим, люб'язна Олено Миколаївно, личить або чорне, або яскраво-червоне...

От би дуже личила вашому обличчю сукня з чорного атласу з стоячим, зубчатим коміром а ля Марія Стюарт, унизаним дрібними діамантами... або середньовічна сукня з яскраво-червоного оксамиту з невеликим декольте і рубіновим хрестиком... Шубка з темно-синього ліонського оксамиту і венеційський берет вам би личили теж... Все це, звичайно, мрії, — говорив він з усмішкою. — Ваш батько отримує у нас всього сімдесят п'ять карбованців щомісяця, а дітей у нього, крім вас, ще п'ять душ малечі, — отже, вам скоріше за все доведеться життя прожити в бідності. Але ж яка біда помріяти? Мрії оживляють, дають сили, надії. А потім, хіба не буває так, що декотрі мрії раптом збуваються? Зрідка, зрозуміло, дуже зрідка, а збуваються... Адже виграв недавно по лотерейному квитку кухар на вокзалі у Курську двісті тисяч, — простий кухар!

Вона намагалась робити вигляд, що сприймає все це за милі жарти, примушувала себе поглядати на нього, посміхатися, а я, ніби і не чуючи нічого, розкладав пасьянс "Наполеон". Він же одного разу пішов ще далі, — раптом промовив, кивнувши в мій бік: — Ось цей молодий чоловік, певне, теж мріє: мовляв, помре через деякий час батечко і будуть в нього кури не клювати золота! А кури і справді не будуть клювати, бо клювати буде нічого. У батечка, ясна річ, дещо є, — наприклад, маєточок у тисячу десятин чорнозему в Самарській губернії, — тільки навряд воно синопку дістанеться, не дуже-то він батечка своєю любов'ю дарує і, наскільки розумію, вийде з нього першорядний марнотратник...

Була ця остання розмова ввечері під Петрів день, — дуже для мене пам'ятний. Вранці того дня батько поїхав у собор, із собору - на сніданок до іменинника - губернатора. Він і без того ніколи не снідав у будні вдома, так що і в той день ми снідали втрьох, і під кінець сніданку Ліля, коли подали замість її улюбленого печива вишневий кисіль, стала з вереском кричати на Гурія, стукаючи кулачками об стіл, скинула на підлогу тарілку, затрясла головою і захлинулась від злих ридань. Ми сяк-так дотягнули її до дитячої кімнати, — вона брикалася і кусала нам руки, — вмолили її заспокоїтись, пообіцявши жорстоко покарати кухаря, і вона нарешті стихла й заснула. Скільки трепетної ніжності було для нас навіть у цьому - у спільних зусиллях тягнути її, постійно доторкаючись до рук один одного! Надворі шумів дощ, присмерк кімнати іноді освітлювала блискавка і скло вікон здригалось від грому.

— Це на неї так гроза подіяла, — радісно сказала вона пошепки, коли ми вийшли в коридор, і раптом насторожилась: — О, десь пожежа!

Ми пробігли у їдальню, відчинили вікно - повз нас, вздовж бульвару, з грюканням мчала пожежна команда. На тополі лилася швидка злива, — гроза вже пройшла, ніби злива залила її, — у грюканні довгих пожежних візків з мідними касками пожежних, зі шлангами і драбинами, в брязканні піддужних дзвоників над гривами чорних битюгів, що з тріском підків мчали ці візки бруком, ніжно, диявольськи грайливо, попереджуючи, співав ріжок сурмача... Потім часто, часто забили на сполох на дзвіниці Івана Воїна на Лавах... — Ми поруч, близько один до одного, стояли край вікна, в яке свіжо пахло водою і міським мокрим пилом, і, здавалось, тільки пильно дивились і слухали з хвилюванням. Потім промайнув останній візок з якимось

величезним червоним баком на ньому; серце у мене забилося сильніше, чоло стягнуло, — благально дивлячись на її шоку, я взяв її руку, що безсило висіла вздовж стегна, і вона почала бліднути, розімкнула губи, підняла зітханням груди і теж ніби благально повернула до мене світлі, повні сліз очі, а я охопив її плечі і вперше в житті зомлів у ніжному холоді дівочих губ... Не було після того жодного дня без наших щогодинних, нібито випадкових зустрічей то у вітальні, то в залі, то в коридорі, навіть в кабінеті батька, що приїжджав додому тільки ввечері, — цих коротких зустрічей і відчайдушно довгих, ненаситних і вже нестерпних у своїй нерозв'язності поцілунків. І батько, щось відчуваючи, знову перестав виходити до вечірнього чаю в їдальню, став знову мовчазним і похмурим. Та ми вже не звертали на нього уваги, і вона стала спокійніша і серйозніша за обідами.

На початку липня Ліля захворіла, об'ївшись малиною, лежала, повільно одужуючи, в своїй кімнаті і все малювала кольоровими олівцями на великих листках паперу, пришпилених до дошки, якісь казкові міста, а вона вимушено не відходила від її ліжка, сиділа і вишивала собі українську сорочечку, — відійти було не можна: Ліля щохвилини що-небудь вимагала. А я гинув у порожньому тихому домі від невідступного, болісного бажання бачити, цілувати і пригортати її до себе, сидів у кабінеті батька, беручи будь-що з його бібліотечних шаф і намагаючись читати. Так сидів я і того разу, вже надвечір. І ось раптом почулись її легкі і швидкі кроки. Я кинув книгу і схопився:

— Що, заснула?

Вона махнула рукою:

— Де там! Ти ж знаєш - вона дві доби може не спати і їй нічого, як усім божевільним! Прогнала мене шукати у батька якісь жовті і оранжеві олівці...

І, заплакавши, підійшла і зронила мені на груди голову.

— Боже мій, коли ж це закінчиться! Скажи, нарешті, йому, що ти любиш мене, що все одно ніщо в світі не розлучить нас!

І, піднявши мокре від сліз обличчя, поривчасто обняла мене, задихнувшись у поцілунку. Я притиснув її всю до себе, потягнув до дивану, — чи міг я що-небудь усвідомлювати, пам'ятати в таку хвилину? Та на порозі кабінету вже чулося легке покашлювання: я глянув через її плече - батько стояв і дивився на нас. Потім повернувся і, згорбившись, пішов.

Обідати ніхто з нас не вийшов. Ввечері до мене постукав Гурій: "Батечко просить вас зайти до нього". Я ввійшов у кабінет. Він сидів у кріслі перед письмовим столом і, не обертаючись, почав говорити:

— Завтра ти на все літо поїдеш в мій самарський маєток. Восени їдь у Москву чи Петербург шукати собі службу. Якщо насмілишся не послухатися, навік позбавлю тебе спадку. Та мало цього: завтра ж попрошу губернатора негайно вислати тебе в село по етапу. Тепер іди і більше не показуйся мені на очі. Гроші на проїзд і деякі витрати одержиш завтра вранці через людину. Восени напишу у мою сільську контору, щоб тобі видали деяку суму на перший час проживання у столицях. Бачити її до від'їзду і не сподівайся. Все, мій люб'язний. Іди.

Тої ж ночі я поїхав до Ярославської губернії, в село до одного з моїх ліцейських товаришів і прожив у нього до осені. Восени, за протекції його батька, поступив у Петербург в міністерство закордонних справ і написав батькові, що назавжди відмовляюся не тільки від його спадку, але і від будь-якої допомоги. Взимку дізнався, що він, залишивши службу, теж переїхав до Петербургу – "з чарівною молоденькою дружиною", як сказали мені. І, входячи одного вечора в партер Маріїнського театру за декілька хвилин до підняття завіси, раптом побачив і його, і її. Вони сиділи в ложі біля сцени, край самого бар'єра, на якому лежав маленький перламутровий бінокль. Він, у фраку, сутулячись, вороном, уважно читав, примруживши одне око, програмку. Вона, тримаючись легко і струнко, з високою зачіскою білявого волосся, з цікавістю озиралась навкруг – на теплий, виблискуючий люстрами, м'яко гомінливий, заповнений партер, на вечірні сукні, фраки і мундири тих, що входили в ложі. На шийці у неї темним вогнем палав рубіновий хрестик, тонкі, але вже округлені руки були оголені, щось на зразок пеплума з яскраво-червоного оксамиту був скріплений на лівому плечі рубіновим аграфом...

18.05.44

ВЕСНОЮ, В ІУДЕЇ

— Ці далекі дні в Іудеї, що зробили мене на все життя кульгавим, калікою, були у найщасливішу пору моєї молодості, — розповідав високий, стрункий чоловік, з жовтуватим лицем, з карими очима і коротким, дрібно-кучерявим волоссям, що завжди ходив з костуром, бо його ліва нога не згиналась у коліні. – Я тоді брав участь у невеликій експедиції, що мала метою дослідження східних берегів Мертвого моря, легендарних міст Содому і Гоморри, жив у Єрусалимі, дожидаючись своїх супутників, які затримались у Константинополі, і здійснював поїздки в одну з бедуїнських стоянок на шляху в Іерихон, до шейха Аїда, якого мені рекомендували єрусалимські археологи і який взявся обладнати все необхідне для нашої експедиції і особисто вести її. Першого разу я з'їздив до нього з провідником, на другий день він сам приїхав до мене в Єрусалим; потім я почав їздити в його стоянку один, купив у нього чудову верхову кобилку, — став їздити навіть занадто часто... Була весна, Іудея тонула в радісному сонячному блиску, згадувалась "Пісня Пісень": "Зима пройшла вже, на землі з'явилися квіти, час для пісень настав і голос горлиць лунає знову, виноградні лози розквітли і наповнили повітря солодким ароматом..." Там, на цьому древньому шляху до Іерихона, в кам'янистій Іудейській пустелі все, як завжди, було мертво, дике, голе, сліпило спекою і пісками. Але і там, у ці світлоносні весняні дні, все здавалось мені нескінченно радісним, щасливим: я тоді вперше був на Сході, бачив перед собою зовсім новий світ, а в цьому світі – щось надзвичайне: племінницю Аїда.

Іудейська пустеля – це ціла країна, що неухильно спускається до Йорданської долини, горби, перевали, то кам'янисті, то піщані, де-не-де порослі жорсткою рослинністю, населені тільки зміями, куріпками, занурені у вічне мовчання. Взимку там, як всюди в Іудеї, ллють дощі, дмуть крижані вітри; весною, влітку, восени – той же могильний спокій, одноманітність, але сонячна спека, сонячний сон. У лощинах, де

трапляються колодязі, видно сліди бедуїнських стоянок: попіл вогнищ, каміння, складене кругами або квадратами, на яких укріплюються намети... А та стоянка, куди я їздив, де шейхом був Аїд, являла таку картину: широка піщана балка між горбами і в ній невеликий стан наметів із чорної повсті, плоских, чотирикутних і досить похмурих своєю чорнотою на жовтизні пісків. Проїжджаючи, я постійно бачив тліючі купи кізяку перед деякими наметами, поміж наметами – тісноту: всюди собаки, коні, мули, кози – досі не розумію, чим і де все це харчувалось, — безліч голих, чорномазих, кучерявих дітей, жінки і чоловіки, схожі одні на циган, інші на негрів, хоч не товстогубих... І дивно було бачити, як тепло, не дивлячись на спеку, були вдягнені чоловіки: кубова сорочка до колін, ватяна куртка, а зверху аба, тобто довга і важка, широкоплеча хламида з строкатої шерсті, смугастої у два кольори – чорного і білого; на голові – кефійє – жовта з червоними смугами хустка, розпущена по плечах, що висить вздовж щік і двічі охоплена на маківці тяж строкатим, двокольоровим шерстяним джгутом. Все це являло повну протилежність жіночому одягу: у жінок на голові накинута кубові хустки, обличчя відкриті, на тілі одна довга кубова сорочка з гострими, спадаючими мало не до землі рукавами; чоловіки взуті у грубі черевики, підбиті залізяками, жінки ходять босими і у всіх ступні чудесні, рухомі і від засмаги вже зовсім як вугілля. Чоловіки палять люльки, жінки теж...

Коли я вдруге, без провідника, приїхав на стоянку, мене вже прийняли як друга. Намет Аїда був найпросторіший, і я застав у ньому ціле зборище літніх бедуїнів, що сиділи вздовж чорних повстяних стін намету з піднятими для входу лавами. Аїд вийшов мені назустріч, зробив уклін і прикладання правої руки до губ і до чола. Зайшовши в намет попереду нього, я зачекав, доки він сів на килим серед намету, потім зробив те, що зробив мені він при зустрічі, те, що завжди належить – той же уклін і прикладання руки до губ і до чола, — зробив декілька раз, по числу всіх, що сиділи; потім сів біля Аїда і, сидячи, знову зробив те ж саме; мені, звичайно, відповіли тим же. Говорили тільки ми з господарем, — коротко і повільно: так теж належало за звичаєм та й не дуже знав я тоді арабську мову; інші курили і мовчали. А за наметом тим часом готувалось мені і гостям частування. Зазвичай бедуїни їдять хибиз, — кукурудзяні коржі – варене пшоно з козячим молоком... Але неодмінне частування гостя – харуф: баран, якого смажать у ямці, виритій у піску, накладаючи на нього шари тліючого кізяку. Після барана пригощають кавою, але завжди без цукру. І от всі сиділи і незворушно частувались, хоч у затінку повстяного намету стояла пекельно гаряча задуха і дивитись у його широко розкриті поли було просто страшно: піски вдалині так блищали, що, здавалось, на очах плавивись. Шейх за кожним словом говорив мені: хаваджа, пан, а я йому: найшановніший шейх бедаві (тобто син пустелі, бедуїн)... До речі, чи знаєте ви, як арабською називається Йордан? Дуже просто: Шаріат, що значить всього лише водопій.

Аїд був років п'ятдесяти, невисокий, широкий у кістках, дуже худий і дуже міцний; лице – обпалена цегла, очі прозорі, сірі, пронизливі; мідна борода з сивиною, жорстка, невелика, підстрижена, і такі ж підстрижені вуса, — бедуїни те і друге завжди

підстригають; взутий, як усі, в товсті підковані черевики. Коли він був у мене в Єрусалимі, на поясі у нього був кинджал, в руках довга гвинтівка.

Я побачив його племінницю того дня, коли сидів у нього в наметі вже "як друг": вона пройшла повз намет, тримаючись прямо, несучи на голові велику жерстянку з водою, підтримуючи її правою рукою. Не знаю, скільки років їй було, думаю, що не більше вісімнадцяти, дізнався опісля одне – чотири роки перед тим вона була заміжня, а того року овдовіла, не маючи дітей, і перейшла в намет дядька, ставши сиротою і дуже бідною. "Озирнись, озирнись, Суламіто!" — подумав я. (Адже Суламіта була, певне, схожа на неї: "Діви єрусалимські, чорна я і прекрасна".) І, проходячи повз намет, вона злегка повернула голову, повела на мене очима: очі ці були незвичайно темні, таємничі, лице майже чорне, губи лілові, великі – у ту мить вони більш за все вразили мене... Втім, чи одні вони! Вразило все: чудова рука, що заголилась до плеча, підтримуючи на голові жерстянку, повільні, звивисті рухи тіла під довгою кубовою сорочкою, повні груди, що підіймали цю сорочку... І треба ж було статися так, що невдовзі після цього я зустрів її в Єрусалимі біля Яффських воріт! Вона йшла в натовпі назустріч мені і на цей раз несла на голові щось загорнуте в полотно. Побачивши мене, призупинилась. Я кинувся до неї.

— Ти впізнала мене?

Вона злегка поплескала вільною лівою рукою моє плече, посміхнулась:

— Впізнала, хаваджа.

— Що це ти несеш?

— Козячий сир несу.

— Кому?

— Усім.

— Отже, продавати? Так неси його до мене.

— Куди?

— Та от сюди, у готель...

Я жив якраз біля Яффських воріт, у вузькому високому будинку, злитому з іншими будинками, по лівий бік тої невеликої площі, від якої підіймається сходами "Вулиця царя Давида" — темний, критий де полотном, а де древніми кам'яними склепіннями хід між такими ж древніми майстернями і крамничками. І вона без жодного остраху пішла переді мною по крутих і тісних кам'яних сходах цього будинку, злегка відкинувшись, вільно напружуючи своє звивисте тіло, настільки оголивши праву руку, яка тримала на голові на кубовій хустці круг сиру в полотні, що було видне чорне волосся її пахви. На одному повороті сходів вона призупинилась: там, глибоко внизу за вузьким вікном, видно було древню "Водойму пророка Єзекиїла", зеленувата вода якої лежала, мов у колодязі, в квадраті сусідніх суцільних стін будинків із заґратованими віконечками, — та сама вода, в якій купалася Вірсавія, дружина Урія, що полонила царя Давида своєю наготою. Призупинившись, вона заглянула у вікно і, обернувшись, з радісним здивуванням глянула на мене своїми дивовижними очима. Я не стримався, поцілував її голе передпліччя – вона глянула на мене запитально: поцілунки не в звичаї у бедуїнів.

Ввійшовши в мою кімнату, вона поклала свій згорток на стіл і простягнула до мене долоню правої руки. Я поклав у долоню декілька дрібних монет, потім, завмираючи від хвилювання, дістав і показав їй золотий фунт. Вона зрозуміла і опустила вії, покірно схилила голову і закрила очі внутрішнім згином ліктя...

— Коли знову принесеш сир? – спитав я, проводжаючи її за півгодини на сходи.

Вона легенько помотала головою:

— Швидко не можна.

І показала мені п'ять пальців: п'ять днів.

Тижнів за два, коли я, повертаючись від Аїда, від'їхав досить далеко, позаду мене гримнув постріл – і куля з такою силою ударилась в камінь переді мною, що він задимівся. Я погнав коня в галоп, пригнувшись до сідла, — гримнув другий постріл і щось міцно хльоснуло мене під коліно лівої ноги. Я скакав аж до Єрусалима, дивлячись вниз на свій чобіт, по якому, пінячись, лилася кров... Дивуюсь досі, як міг Аїд двічі схибити. Дивуюсь і тому, звідки він міг дізнатись, що це я купував у неї козячий сир.